

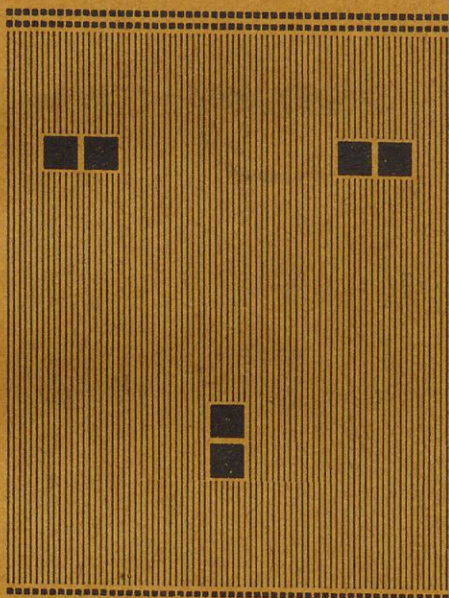
III.
M. 39911.
h.

39911. III. M. L.

August Šenoa:

KLETTVA

Prevedel Starogorski.

IZDALO IN ZALOŽILO UPRAVNIŠTVO
„SL. ILUSTR. TEDNIKA“ V LJUBLJANI.

1913.

AUGUST ŠENOVA:
KLETTVA

ROMAN. V LJUDSKI IZDAJI
PRIREDILA „PUČKA PRO-
:: SVJETA“ V ZAGREBU. ::
PREVEL STAROGORSKI.

IZDALO IN ZALOŽILO UPRAV-
NIŠTVO „SI. ILUST. TEDNIKA“
::: V LJUBLJANI. :::

030027065

I.

Kdo ne ve za naš beli Zagreb? Kakor bela jata golobov, se dvigajo danes pod črno zagrebško goro hiše in palače. Proti nebu kipijo visoki zvoniki nadškofijske cerkve, kakor da od Boga najvišjega prosijo sreče in blagoslova narodu hrvatskemu.

Po dolini in gričih biva hrvatski narod, ponosen, da prebiva v prestolnici Hrvatske. In oni z gričev in oni z doline se pozdravljajo kot bratje Zagrebčani, trpijo složno bolesti, a složno se veselijo in upajo v boljše dneve. Vse to je eno mesto, vsakemu milo in drago. Ali vedno ni bilo tako.

Zagreb je bil manjši, a imel je dva gospodarja. Na visokem brdu, kje se dviga proti nebu cerkev sv. Marka in kjer je ban in cela vlada, so gospodarili svobodni meščani mesta Griča; doli krog nadškofijske cerkve, kjer je vladal nadškof in kanoniki, je bil Kaptol. Danes jih ne deli nikdo, ali prej jih je delil potok Cirkvenik. A vse to, kar je danes spodnje mesto, se je zgradilo mnogo pozneje. Tu so še naši dedi orali in kopali. Zelenela je koruza in zlatilo se žito.

Bilo je to pred petsto leti. Na griču okrog sv. Marka je stalo mesto Grič, obdano z zidovjem in stolpi. Nekateri še danes stojе. Med mestnim zidovjem in potokom Cirkvenico so stale male lesene hišice, ki so spadale pod Grič. Tu so prebivali Nemci čevljarji, zato se je imenoval ta kraj tudi »Šoštarska vas«. Kraj Cirkvenika so rastle vrbe, a med njimi je stal tu pa tam mlin, kakor na griški, tako na kaptolski strani. Čez Cirkvenik je bil most in dalje Kaptol, kjer je poleg meščanov gospodaril nadškof in kanoniki.

Mrko je gledal Grič na Kaptol, Kaptolci na Gričane, a most čez Cirkvenik se je imenoval »krvavi most«, zakaj tu se je često prelivala bratska kri Gričanov in Kaptolcev. Ali so bili to zlobni ljudje? Ne greši, prijatelj, niso bili. To so bili čestiti in veljavni ljudje, ali vsak od njih je zahteval svoje pravice. Ali te pravice so bile tako zapletene, da jih niti velika gospoda ni znala razrešiti, a kaj še le ubogi, nešolani meščani. Eni, kakor drugi so imeli s kraljevim pečatom potrjene pravice. In vsakdo se je skliceval na to. Ali kralji so se brzo menjavali. Ta je daroval Kaptolu ono, a drugi Griču spet drugo; bili so pa tudi taki, ki so Griču in Kaptolu dajali enake pravice. Odtod kri in prepir. Že kralj Bela, bežeč pred Psoglavci je daroval Griču svobodo, naj mu nikdo ne sodi razun lastnega sodnika in kralja. Dal pa je tudi Kaptolu kos griškega zemljišča, da lahko uide, ako bi ga neprijatelj preganjal. In tako je postavil Kaptol na grički strani stolp »Popov toranj«. To je bilo zoper griško zidovje, kakor če bi človek pomolil človeku pest pod nos. Drugo zlo je bil potok Cirkvenik. Kaptolska gospoda je trdila, da je ves njihov, a Gričani, da je polovica kaptolska, polovica grička. Ti imajo pismo, ali imajo ga tudi drugi. Ti postavijo mlin, a postavijo ga tudi drugi. In evo prepira, evo krvi. Čestokrat zgori kaptolski, čestokrat griški mlin, in kri se lije — lije za pravico. Tretje in največje zlo sta povzročila kralja Karl in Andrej, ko sta »filjarščino« in »postavo« potezujoč se za krono, podelila Kaptolu. Kar se v Griču prodaja, kar se v Grič pripelje, vse to je Kaptol obdačil. Aj, ali tudi Gričani so ljudje, oni se mučijo, delajo in imajo svoje pravice — in ne dajo svojega truda in evo: zopet krvi, krvi... Že itak plačujejo kaptolski gospodi desetino od dohodkov, ali naj jim še kaptolska gospoda gospodari tudi v trgu in mestu? Nikdar — trden meščan je Gričan. Pošteno in junaško njegovo srce. Umre rad, ali od pravic ne odstopi. In tako je mesto bratske sloge

in ljubezni razstlo z vsakim dnevom sovraštvo med kaptolsko gospodo in Gričani. Eni in drugi so umirali, in potok Cirkvenik se je pogostoma rdečil od bratske krvi.

II.

Velik gospod je Grga Prišlin, dvorski župan škofa Pavla Horvata in kaptolske gospode. Mrka in zlobna oseba je to. Čvrsto je njegovo telo in srce trdo. Mnogo griških solz je zakrivil, prelil mnogo griške krvi. In njegova hiša, ki je stala mrko na kaptolski strani blizu potoka Cirkvenika, je bila osovražena Gričanom huje od samega pekla. Škof Pavel Horvat je bil pravičen, ali vroče krvi, in pustil je Grgi, da dela po svoji volji. In Grga je bil bič božji. Tudi danes sedi mrk v svoji močni hiši. Pred njim pa vrč vina. Ali ne pije ga mirno, nego malo pokusi in nato se dvigne in gre k oknu ter posluša kako šumlja vrbovo listje ob potoku Cirkveniku, a na griški strani klopoče mlin Zlatobradiča gričana. Naenkrat nekdo potrka. Grga odpre vrata in pokaže se glava brez ušes. To je glava Martina Božiča. Bil je griški meščan, ki je vso svojo imetje zapil in potem kradel tuje. Zasačili so ga, odrezali mu ušesa in ga pognali na Kaptol. Sedaj služi gospodarja Grga.

— Ti si, Martin? Kako si prišel, da te nisem slišal. Vidi se, da si lopov.

— Ah, zato so mi tudi odrezali ušesa — se nasmeje Martin. — Ali ona pride, stara Draga Gončinka, pride.

— Kje si jo videl? Ali si bil na Griču?

— Ne srbi me vrat — reče Martin in pogleda zvito Grgo. — Daj mi kaj denarja. Grlo mi je suho.

— Ali če lažeš?

— Odreži mi še enkrat ušesa — reče Martin in se nasmeje, vzame denar in odide.

Župan Grga Prišlin ni dolgo čakal. Za trenutek je prišla stara žena šestdeset let, Draga Gončinka. Oduren in razoran

ji je obraz, a žive oči gledajo zvito v svet, gledajo tudi župana Grgo.

— Sedi, mati Gončinka — reče Grga. — Evo vina in okrepčaj se! Delo bo hudo, ali plača bo dobra. Starka, želim se oženiti!

— Ti! Ho, ho! — je zasopla Gončinka. — Menda ne vzameš mene? Kdo ti brani?!

— Molči starka! Dolgčas mi je. V hiši živim jaz in moj pes. Imam nekaj denarja in kmetov. A ko začnem to preštovati, mi nekaj pravi: »Štej, Grga, šteji!« A za koga? Zvon brez kladiva sem, človek brez žene. Ali se naj mučim za onega gričkega lopova, bratranca Peru Prišlina, kovača, ki me je očrnil pri ujcju kanoniku. Ne. Drugih ne bom hranil s svojimi žulji. Zato se hočem oženiti, a ti mi moraš pomagati!

— Jaz?! — se začudi Gončinka.

— Da, ti! Ti si Gričanka, in moje srce želi Gričanko. Glej! Evo tam se dviga mlin na lopate, mlinarja Zlatobradića. Pri njem je hčer Dobra. Lepa je, junaška je. Ugaja mi, zakaj jaz ne maram slabotnih žensk. Njo hočem in nobene druge!

— Ali ti jo stari Zlatobradić da?

— To je tvoj posel. Zato sem te poklical. Denarja imam, dostojen človek sem. Ti imaš jezik, kakor britvo, delaj, govori, potrudi se — a Grga ti plača.

— Trdo zrno je to, ki ga moram zmljeti, ali stara Draga ve, kako se dela. Zbogom, Grga!

In zaprla so se vrata Grgine hiše. Starka je v mesečini odhajala v Kaptol in tam prenočila, ker se je po noči bala Griča.

III.

Tih jesenski večer nastaja. Že se daljšajo sence dreves in solnce zahaja. V škofijskem gradu na Kaptolu, v svoji sobi, kleči človek. Pred njim je dragocen molitvenik. Močne

in široke so njegove rame, močne roke in na ramenih se dviga ponosna glava. Čelo je umno in iskre oči. Dolga brada mu pada na prsi, kjer blesti na dolgi svečeniški halji od modre svile zlat križ. To je škof Pavel Horvat. To je plemič hrvatski, iskren domoljub, dober duhovnik in najumnejša glava kraljevine. In kralj Ljudevit pogosto potrebuje škofa Pavla. On mu svetuje, on sklepa za njega pogodbe. Umna glava škofa Pavla ugnala je tudi zvito beneško republiko. Ali sedaj ne vidiš ničesar na njem, vse je objel somrak in vso to močno telo in bister um je predano Bogu! Moli in moli in se razgovarja s svojim Odrešenikom. Ne moli za se, za svojo osebo, nego za narod svoj. Hrvatski škof, hrvatski plemič moli za narod hrvatski.

Potiho se odpro vrata in na pragu se pojavi lepa, mlada deklica Andjelija, nečakinja škofa Pavla. Črno oko ji žari, ali v tem žaru ni sile ni zlobe, nego žar nežne deklinške duše. Živa kri in živo srce ji je razlito po zalem licu deklinškem. Zapustila je bolno mater, da vidi ujca, da se pri njem uči čitati.

Tiho je stala deklica, da ne moti škofa v molitvi. Slavček zapoje v vrtu, deklica poleti k oknu, ključič za pasom zažvenkljajo in škof se vzdrami.

— Ti si Andjelija?

— Oprosti ujec!

Škof zapre molitvenik, pogleda deklico in nato jameta skupaj čitati sveto pismo. V onih časih je malokdo znal čitati in pisati. Zato je škof učil svojo nečakinjo.

Skozi okno se je širil somrak. Pred Andjelijo je ležalo sveto pismo. Počasi je drsel njen lep prst od besede do besede, in škof Pavel je pozorno pazil, da je čitala prav. Vse je bilo tiho v škofovi sobici, samo zvonki glas Andjelijin se je slišal, izgovarjaje besedo za besedo:

»Pustite otroke k meni in ne branite njim, zakaj njih je nebeško kraljestvo.«

— Vidiš Andjelija! — reče škof. — Dobro si čitala! Ali ne misli, da se tu govori o otrocih v zibelkah. Mi vsi smo, stari in mladi, otroci božji. Majhni smo pod močjo Gospodovo. Hitimo k njemu, upajmo v njega. Glej, kar je lilija na polju, to je mlada duša. Kakor je duša otrok čista, tako mora biti tudi naša. Andjelija, tudi ti si lilija, naj zlo nikdar ne prodre v tvoje srce, v tvojo dušo.

Svit lune je trepetal na glavi škofa Pavla. Tople besede so mu prihajale iz ust, kakor da jih izgovarja svetnik svojega naroda in črno oko Andjelijino je bilo polno spoštovanja in ljubavi do tega velikega človeka.

V tem se odpro vrata in mlad svečenik pripelje dva gospoda, dva hrvatska boljarja. Bil je to ban Sudar in kraljev poslanik Detrik Bubek.

— Kaj želite, gospoda? — vpraša mirno škof Pavel.

— Zlo nas preganja, škof! — odvrne ban.

— Zlo, veliko zlo — doda Ditrik Bubek. Kralj Ljudevit.

— Kralj Ljudevit? — seže škof v besedo.

— Kralj Ljudevit je umrl, — reče kraljev poslanik Ditrik Bubek in glava mu klone na prsa. Škof Pavel se strese, prebledi, nato zardi, nato pa pogladi brado in reče mirno:

— Mir in pokoj njegovi duši! Andjelija idi in reci slugam, naj se zvoni v spas duše velikega kralja Ljudevita.

— Gospod škof — reče Bubek — naddvornik Nikola Gorjanski pošilja tvojemu velečastju pismo.

— In ukazuje — doda ban Sudar.

Škof Pavel se zgane, vzame pismo ter ljuto pogleda bana.

— Ban! Nikola Gorjanski, palatin ne ukazuje, nego prosi Pavla Horvata!

— Da, naddvornik te prosi — zakašlja Bubek. — Ti si glava škofije! Zberi ljudi. Kralj Ljudevit je mrtev. Kronali smo za kraljico dete, hčer Ljudevitovo — Marijo. Iz Bosne preti kralj Tvrtko, a od morja vstaja bogata beneška republika. Ti, škof, si moder, ti si mogočen. Zberi plemstvo, povej besedo in poslušali te bodo; v kraljevini bo mir in kraljica Marija bo vladala mirno!

— Marija? — se nasmeje škof. — Marija je dete. Vladal bo Nikola Gorjanski, ki je pozabil svoj rod in narod hrvatski in ob njem Ljudevitova žena, Jelisava Kotromanićeva, ki posluša besede Gorjanskega in gleda v njegove oči! Kaj misli Gorjanski — to je Jelisavi zakon. Varali so Ljudevika v življenju, osramotiti ga hočejo v grobu.

— Kaj naj rečem Gorjanskemu? — vpraša Bubek.

— Pozdravi ga lepo. Povej mu, da zagrebški škof Pavel Horvat nima časa, da bi se brigal za take stvari. To je posel Nikole Gorjanskega. Jaz odidem na grob Odrešenikov v Palestino. Tam odkrijem Bogu in svojemu Gospodu svoje srce. Molil bom za ta bedni narod, da ga osvobodi iz volčjih krempljev! A ko se vrnem in vidim, da se hrvatskemu narodu gazi telo in duša, planem na njegovo brambo. A sedaj — sedaj hočem imeti mir. To je pozdrav Pavla Horvata, škofa, Nikolu Gorjanskemu, palatinu.

— In nič drugega? — vpraša ban, vpraša Bubek.

— Nič! Mir z vama — reče svečano škof Pavel in ju posprem, do vrat.

Odpusti ju in pade na kolena pred sliko Odrešenikovo.

— Bog! Služil sem kralju Ljudevitu. Branil ga zoper Benetke in Bolgarsko. Govoril mi je: »Izvršimo te velike reči in dvignili bomo domovino. Hrvatska bo svobodna, bo velika.« Tako mi je govoril, dokler ga ni smrt prisilila k molčanju.

In česar ni mogel storiti Ljudevit, naj stori dete Marija

ali njena mati Jelisava Katromanićeva, ki živi z Gorjanskim, misli in diha? Bog, Bog! Naj Pavel Horvat služi Nikolu Gorjanskemu, Hrvat, izrodu Hrvatske? Škof zagrebški . . . ljubimcu Jelisave Kotromanićeve, možu v ženskem krilu?

In škof Pavel je uprl oči v razpelo. Oči se mu orose in glava klone k tlom.

IV.

In škof je odšel v sveto deželo. Nad Kaptolom je gospodoval silni župan Grga Prišlin. Dnevi so tekli za dnevom, temu prinašali radosti, onemu bolečine, a tebi deklica Dobra, najhujše.

Svet dan je, nedelja. Vse vživa božji mir. Uživa ga i Živan Benkovič, mošnjar, najodličnejši meščan mesta Griča. Lepa je njegova hiša, enonadstropna, okrog nje vrt, a v vrtu cvetje. V hiši je zasukala bele rokave častita gospodinja, Jela Živanova. Urna je, poletela bi, ako bi se ne oprijemal nje-nega krila mali sinko Živanov in njen, Benko. On je zlata veriga, ki veže očeta in mater. Mati prižiga sveče, a oče gleda z nado v nebesa in moli. On je vejica, v kateri vidi oče svojo bodočnost. Evo, to je sin, to je mož. Dičen naslednik svojega očeta. Minilo je kosilo, minila večerja, a Živan gleda v veliko oko Benkovo in v njegovi modrini išče srečo svojega rodu. Človek bo, Hrvat bo, ta mali modrooki edinec. Srce se mu topi. V tem nekdo potrka na vrata. V sobo stopi kovač Pero Prišlin, bratranec Grge Prišlina. Poštenjak je, Gričan, bratranec griškega rablja, Grge Prišlina.

— Dober dan Živan. Ste vsi zdravi! A evo me po poslu. Živan, pomagaj! Poznaš me, človek sem. Kovač pri »kamenih vratih«, ako ne teče pa kaplja. In ako kaplja v poštenju, je bolje, kakor če teče v nepoštenju. V meni je pošteno srce, v tebi pošten rod. Evo, na Cirkveniku je mlin

Zlatobradičev. Čvrst mlin, veljaven gospodar. Gledam mlin, spoštujem gospodarja ali srce mi shrepeni in oko se ozira za njegovo nečakinjo, Dobro. Živanovo oko je dobro oko. Mošnjar je — pozna dobro kožo, on je človek — pozna veljavnega človeka.

— Ej, Bog te poživi, prijatelj Pero. Težava je dobiti milo in drago, ali tudi v težavah se najde pomoč. Veljaven si, pošten si in rod tvoj je pošten, pa bodi blagoslovljeno.

Kmalu nato sta korakala Živan Benkovič, mošnjar in Pero Prišlin, kovač, k mlinu na Cirkveniku. Od daleč ju je zagledal Zlatobradič in široko odprl vrata.

— Pozdravljena bodita! Dobro došla na sveto nedeljo. Glej, žena — vzklikne Živanovi sestri, svoji ženi — nosi gostoma vina in kruha.

— In slivovke — vzklikne Živan. Brez slivovke ni snubitve, a evo, midva snubiva.

— Koga snubita? — vpraša važno mlinar.

— Dobro snubiva, ako bo sreča.

— Ali bo zодovoljna? — vpraša mlinar, a kovač Pero se nasmeje.

In za trenutek je prišla Dobra. Zardela je, oko ji žari in srce govori:

— Stric, oprosti! Pero, žena ti hočem biti, dobra žena!

Junaški je izgovorila te besede. Poskočilo je srce Živanu, poskočilo mlinarju in za hip nato je bila hiša polna veselja in petja. Kovač Pero je dobil Zlatobradičevo Dobro.

Nad mlinom je trepetal srebrni mesec, a v mlinu so se veselili dobri ljudje. Od mrkih obrazov je ostalo dobro srce in ko je dijak Miroslav Šišaković potrkal na vrata in napil mladina, so vrli meščani napolnili grlo in žepe dijaku — prosjaku.

Dolgo so donele pesmi po vrbah izza Zlatobradičevega mlina. Mesec je svetil; proti Kaptolu se je opotekal dijak-prosjak, Miroslav Šišaković. V glavi vino, v žepu denar — a v srcu ljubav. Velika in silna je ta ljubav, poljubil bi celi svet. Prišel je čez most na Kaptol in sedel na kamen. Razmišljal je o veliki in globoki ljubavi Gričanov. Z neba sveti mesec, lahek veter pihlja iz kaptolskih vrtov. Hladno je, a mlinarjevo vino ustvarja iz zime pomlad, iz hladne sapice vročino. In dijaku Miroslavu je toplo, toplo. Dremlje se mu. Močno je mlinarjevo vino.

Dijak dremlje, a iz grma se prikaže razmršena glava Martina Božiča.

— Kdo si? — pomrmra dijak, a glava mu klone med kolena.

— Pošten človek — se nasmeje Martin Božič.

— Tudi jaz pravim. Jaz sem Miroslav Šišaković, dijak-prosjak. Ali danes se praznuje — zaroka. Dobro smo želi. Denarja imamo, hej vidiš!

Martinove oči zasijejo, a dijak nadaljuje:

— Eh, ženijo se, ženijo. Mlinarjeva Dobra vzame Pero Prišlina.

— Naj jima bo v srečo — reče tat in nalahno izvleče dijaku denar.

— Lahko noč Miroslav! — In Martin Božič izgine med grmovjem. Dijak skoči, opazi glavo brez ušes . . . a ona zgine naglo.

* * *

Kmalu nato je Martin pred hišo Grge Prišlina trikrat zapel, kakor petelin.

— Kaj je? — se zadere župan in odpre okno.

— Nič. Dobra stopa v tvoj rod.

— Ne lajaj, pes. Koga vzame? — se razjezi Grga.

— Tvojega bratranca, Peroja. Danes sta se zaročila. Dijak-prosjak se je napil in mi vse izblebetal.

— Uh — zarenči Grga in zapre okno.

Martin je še nekaj časa poslušal Grgine kletve, a nato se nasmejal in izginil. Drugo jutro je Grga po dijaku Miroslavu poslal pismo Gončinki.

V.

Predpust je. Vse je veselo na Griču, veselo na Kaptolu. Samo za staro Gončinko je napočil črni petek. V sodni dvorani na Griču sedi sodnik Miklin Ivanovič in kraj njega griški zapriseženci. Sivi so njihovi lasje, lica poštena.

— Orožnik — reče sodnik — pokličí človeka, ki išče pravice.

Orožnik skoči k vratom in zakliče trikrat:

— Pero Prišlin, kje si? Sodišče je zbrano!

Pero vstopi mrk in bled.

— Sodnik in zapriseženci! Zloben glas se sliši dalje od zvona. Tožim Drago Gončinko. Ona me obrekuje, in sramoti med ljudmi. Pravi, da sem pritepenec, da delam proti mestu in da hodim k zloglasni ženski Agati Frančekovoj. Moje srce je čisto, dajte mi pravico, zakaj jaz hočem, da še nadalje veljam pred vami kot poštenjak, kakor dosedaj.

Sodnik pozove Drago Gončinko, da jo zasliši. Starka je govorila in govorila, ali za Pera se potegne dvanajst najuglednejših griških meščanov, med njimi tudi Živan Benkovič. Za Drago pa samo trije pijanci, med njimi Paviša Gonč, prepirljivec in pijanec.

Sodnik razsodi in Draga Gončinka mora nositi obrekljivi kamen na vratu od sramotnega stolpa, kjer so se sežigale čarovnice, do Dvercev in nazaj. Veter se je igral z njenimi belimi lasmi, ljudstvo se ji je smejalo a starka je

proklinjala. V srcu ji je gorela mržnja in pogledala je proti Živanovi hiši:

— Čakaj Živan! Plačal mi boš.

* * *

In krvavo je poplašal to on in njegov rod. V stolni cerkvi je v mraku pokleknila pred spovednico stara ženska. Tihó je šepetala. Človek bi dejal, da izpoveduje svoje grehe svečeniku, namestniku božjem. Ali ni bila to krotka ovca pred svojim pastirjem, nego ljuta kača Gončinka, ki se je pogovarjala z Grgom Prišlinom. Kaj mar Grgi in Gončinki svetost kraja, za njiju je cerkev skrivališče greha. Grga je svečenik in ona se mu izpovedavlje — a obadva pleteta strašno mrežo pogube Živanu Benkoviču in njegovem rodu.

* * *

Na sveto nedeljo se je poročilo na Griču v cerkvi dvoje dragih in ljubečih se ljudi: Pero Prišlin in Zlatobradičeva Dobra. Vesela sta novoporočenca, veseli so svati, a naj-vešeješi je mošnar Živan. Svati gredo mimo »Popovega tornja«, naj se vidi, da jemlje kovač Pero, Zlatobradičevo Dobro.

Veselijo se svati, gredo veselo, a pred nje se privali iz »Popovega tornja« pijan kaptolski stražnik Joško:

— Kako vpitje je to, griški psi?

Planejo Gričani, planejo kaptolski stražniki. Nastane boj — preliwa se kri. Pušica se zabode v srce ženina kovača Pere. Pade kovač, k njemu poleti Dobra, nevesta.

— Pero moj! Pero ... — ali naenkrat jo pograbijo močne roke kaptolskega stražnika. Zvežejo jo, vržejo na konja in konj odnese mlinarjevo Dobro preko mosta — v hišo Grge Prišlina.

Kri vskipi v žilah Gričanov. Besno naskočijo Gričani, besno se branijo Kaptolci. Kri se rdeči, pa tudi nebo se

rdeči. Kaptolci so zažgali mlin Zlatobradičev. Kakor lev se brani stari mlinar, brani sebe in svoje premoženje, svoj trud. S sekiro razbija glave kaptolskih kmetov, a tudi njemu ne izostane delež, Pade on, pade mlinarica — izgine mlin. Samo mlinarjev sin Ivan še je plakal in besnel in peljal k Živanovi hiši Isu, sestro Dobrino. A Živan razbija kaptolske glave, kakor strela, maščuje sestro in svaka. Škriplje z zobmi, besni in pometa pred seboj — za osveto rodu, za slavo mesta.

* * *

Še zvone na Griču zvonovi. Krvavi in mrki se vračajo Gričani, vrača se tudi Živan Benkovič. Izgubil je sestro, izgubil rod — pred hišo ga pričaka plakajoča žena Jela:

— Izgubil si sina!

Mošnar okameni, samo ustnice so se premikale.

— Benko! Benko! — Malega Benka ni bilo, ukradel ga je tat Martin in Paviša Gonč, ter ga odvedel Grgi Prišlinu. To je bila osveta starke Drage Gončinke.

VI.

Od onega klanja je preteklo leto dni. Zimska noč je. Pod stopinjami debelega nočnega čuvaja škriplje sneg. Vsak hip obstoji, zatrobi in zopet koraka dalje. Od nove kaptolske vasi se sliši topot . . . Konji dirjajo in na njih sede sence, Nočni čuvaj se strese. Lete sence, črne, tajinstvene. Na stolni cerkvi zevajo vrata na stežaj, v cerkvi se širi slaba svetloba. A te sence jahajo k cerkvi, razjašejo, povežejo konje za križe na grobovih, ki se vrste krog cerkve in izginejo. Nočnemu čuvaju postane vroče.

— Duhovni ali vragovi! — Prekriža se in izgine v drugo ulico.

A v cerkvi! Mračno je, samo dve sveči gorita na glavnem oltarju. Tiho je vse, le tuintam zazveni ostroga,

tuintam brenkne sablja ob trdi kamen. Pred oltarjem stoji nekdo. Kip ali človek? V mašni obleki stoji škof Pavel Horvat. Lice mu je kameno, mirno se spušča brada po prsih. Poglej kip, poglej njega. Nobene razlike. Pač. Oko svetnika je mirno, mrtvo, a Pavlovo žari in blesti. Sedaj se ustavlja njegov pogled na temnem stropu cerkve, sedaj na mračnih sencah velikašev. In usta se odprejo in škof Pavel spregovori:

— Bratje, plemiči! Odprimo srca, zato sem vas pozval. Umrl je Ljudevit, zavladata je Marija. Za Marijo in njeno materjo Jelisavo vlada naš izvržek palatin Nikola Gorjanski. Sveta nam je ta gruda, sveta nam je ta mila zemlja. A njemu? Krvnik gazi naše pravice, gazi naše svetinje. Žensko krilo in njen ljubimec vlada svobodni kraljevini hrvatski. Ni svobode, ni pravice. Hrvatje se preganjajo, love, kakor razbojniki — a tujec vlada. Evo brata Ivaniša. Bil je mačvanski ban — sedaj ni več. Evo Lackovića, evo priora vranskega, Paližno, evo drugih! Hrvatje so ponižani, preganjani, ker je tujec potreboval mest. To dela sin te dežele, to dela Gorjanski. Sklepa zveze in plete mreže z Benečani, da upropasti naš narod. Vedo, da smo močni zato nas kličejo na pomlad v Požego, da se pomirimo.

Tudi jaz pravim, pomirimo se! Ne nadejam se mnogo, ali bodimo složni. Nečemo biti mehka zemlja, nego utrjen kamen. Sred te tihe in gluhe noči, sklenimo bratsko zvezo »ligo« za pravo in pravico. Bodimo zvesti drug drugemu! Iz te tmine naj sine luč, iz te noči naj vstane beli dan!

Škof obmolkne, a sence se zganejo. Pred oltar stopi debel, velik človek. Lice mu je mrko, mrk je plašč na njem samo na plašču se beli velik križ.

To je Ivan Paližna. prior vranski.

— Pomirite se? Nikdar, brat Pavel! Mar naj vodi na uzdi Pavla Horvata Jelisava in Gorjanski?

— Tej deželi treba miru! — odvrne škof. Z mečem je razorana zemlja, namočena s krvjo. Nikdo me ne bo vodil! Poskusimo z mirom, bodimo junaki, ali pametni. Ako pa zgine zadnja nada, potem doli z Gorjanskim in vojaki božji na delo!

Od cerkvenih zidov je odmevala zadnja škofova beseda »vojaki božji« in nastala je tišina. Molčala so usta, ali srca so utripala. In kakor bi iz jasnega zagrmelo, tako je iz te tišine zagrmelo stotine src.

— Pavel, bodi naš vodja! Tvoji smo!

Ali škofu Pavlu vzdrhti telo, in iz očes mu kaneta dve svetli solzi in zdrčita po bradi.

Trenutek je stal zamišljen, svetnik božji, osvetnik krivice. A nato mu zažari oko in usta zagrmel.

— Bratje! Hočem biti vaš vodja! Storimo obljubo Bogu in pravici. Prisezimo na sveti križ! Ali prej odpašite svetle meče, zakaj to je hram božji, hram ljubezni in miru.

Segle so desnice za pas in za trenutek je ležal pred oltarjem Gospodovim cel kup bridkih mečev. Brez orožja pokleknejo junaki pred svetim križom, kanonik Ivan iz Moravč prižge sveče, a škof Pavel vzklikne:

— Prisegamo, da hočemo biti zvesti hrvatski zvezi, katero tu sklepamo v imenu živega Boga.

— Prisegamo — zagrmel boljari.

— Prisegamo, da hočemo delati z vso dušo za pravico in postave v tej deželi, in da naši meči ne bodo prelivali krvi za drugo, kakor za Boga in pravico.

— Prisezamo — zaori po cerkvi.

— Prisezamo, da bomo mrzili izdajico, kakor kugo, a življenje in kri darovali za svobodo naroda hrvatskega!

— Prisegamo — odmeva od cerkvenih zidov, a boljarom vzkipi junaško srce.

Škof vstane in tudi boljari vstanejo. Na oltarju leži

pergamen, podpišejo se boljari, podpiše se tudi škof. — A sedaj si stisnite junaške roke! Proklet izdajica! Noč vas je zbrala, naj vas tudi noč razstavi. Pojdite na svoje domove, lečite narodu rane. Na svidenje v Požegi na pomlad, a dotlej bodite modri, kakor kače.

In škof dvigne roke, blagoslovi četo — a za trenutek nato zarezgetajo konji z grobov in junaki polete na vse strani Hrvatske.

Odšli so junaki, odšel je tudi Ivaniš, ban, junak med junaki, stisnivši bratu Pavlu roke. Pri škofu ostanejo samo mrka gospoda iz Primorja: Prior vranski, Ivan Paližina in njegov sinovec, knez ostrviški, Berislav Paližna.

* * *

Zginile so mrke sence, zatemnela okna stolne cerkve. Odjezdili so junaki in poleteli mimo zaspanega kaptolskega nočnega čuvaja, ki se je pobožno trikrat prekrizal.

Ali enega očesa še ni zatisnil sen, očesa nečakinje škofa Pavla — lepe Andjelije. Pri bolni mamici sedi. Naenkrat se zgane, zaslišijo se konjska kopita. Senca za senco leti v cerkev. Duhovi ali ljudje? Cerkevna okna se razsvetijo, a vse je mrtvo naokrog. Naenkrat potemne okna, konjski topot se začuje zopet in sence polete na vse strani. Andjelija se strese.

— Mar duhovi slave Boga?

A v tem vzide luna in Andjelija zapazi pred cerkvo ujca Pavla in pri njem dva junaka. Eden je star, mrk in bradat. V dolgi plašč je ogrnjen, a na plašču je beli križ; a drugi? Oko Andjelije zažari, srce vzdrti. Lep junak je, kakor angel, samo brk nima. Oko mu žari. Klanja se škofu, smehlja se — a Andjeliji utriplje srce, kri ji kipi, oči se ji širijo. Ne more se ga nagledati.

— Krasen junak je to! Da bi bil moj!

Poslovi se škof z junakoma, objamejo se, a Andjelijo kliče bolna mamica.

Zadremala je mamica spet, a srce Andjeljino ni zadremalo. V njem je ostala lepa slika nepoznanega junaka, Berislava Paližne.

* * *

Dani se. Na grobovih krog cerkve se vidiijo v snegu sledovi konjskih kopit. V krčmi blizu pokopališča sedi grobokop Djuka in kaptolski čuvaj in pijeta žganjico.

— Djuko, nocoj je bilo vse polno duhov in vragov — reče stražar.

— Nekak vrag je moral biti, vse je pohojeno. Ko sem kopal zjutraj grob za Dobro Grge Prišlina, sem videl konjske in človeške sledove in povedal sem to kanoniku Lancelotu. Ali veš, kaj mi je rekel? Rekel je, da sem se nalokal žganjice. Sedaj pa veruj lastnim očem, ako pa gospoda reče.

— Ali je Dobra umrla? — vpraša čuvaj.

— Ej, revica. Ko so jo ugrabili pri »Popovem tornju«, se ni pol leta vedelo za njo. Potem so jo videli pri Grgi Prišlinu. In porodila je dete, a je umrlo. Pozneje jo je Grga pretepal in evo, pobegnila je h kanoniku, Grginem stricu, a sedaj je mrtva. Zlobna so ta gospoda. A čuj, zvonijo! Dobro nesejo! Moram iti, ali ta žganjica je izborna. Greje, he, he.

In grobar je šel. ..

VII.

Krasna pomlad je prišla. Kraljica Marija v spremstvu Nikolaja Gorjanskega in matere Jelisave je odšla v Požego, da se pomiri s hrvatskimi velikaši. In dospeli so hrvatski junaki, sprejeli kraljico. Mrko pogleda škof Pavel palatina Gorjanskega, in Jelislava se zgane vsled besnega pogleda.

priora vranskega, Ivana Paližne. Velikaši se poklonijo kraljici Mariji, bledi, suhi deklici, a Ivan Horvat, junak, škofov brat, izdere meč iz nožnice, poleti s konjem do kraljičinega voza in vzklikne:

— Dovolj kraljica, da te pospremijo v mesto Hrvatje.

Za trenutek nato obkolijo hrvatski junaki kraljičin voz, odrinejo njeno stražo in tako popeljejo kraljico Marijo v Požego. Bleda kraljica se je tresla, videč silne junake hrvatske, kako jim žare oči, bleste meči in konji poskakujejo.

A Gorjanskemu in Jelisavi, materi kraljičini, je bilo tesno okrog srca.

* * *

Kraljica je legla, utrujena od potovanja. Vse ji je bilo zoperno in neprijetno. Težka je bila krona blede deklici. Vodili so jo in jo vozili od mesta do mesta, a v resnici sta vladala Gorjanski in Jelisava. V starem gradu požeškem, v Jelisavini sobi stoji palatin Gorjanski.

— Gorjanski! Trudna sem od bojazni in strahu. Silni so ti velikaši hrvatski, ta prokleta »liga«. Ko je Ivan Horvat izdrl meč, me je nekaj zbadlo v srce, a beli križ na črnem plašču priora vranskega mi je še sedaj pred očmi. To ne pomeni nič dobrega.

— Jelisava! — odgovori Gorjanski. — Ali ne zaupaš več v palatina, svojega Nikolaja? Ne trepetam pred njimi. Silni so, močni so, ali tudi mi smo močni. Samo enega še pridobim, in zmaga je naša.

— Koga?

— Škofa Pavla — reče palatin. — Zvit je in žilav. On je duša, on je srce te proklete »lige«. Izderi srce, uničena je »liga«.

— Naj ga napravimo kardinalom? — vpraša kraljica.

— Ne poznaš ga! Pavla Horvata ne pridobimo z darovi.

On zahteva svobodo Hrvatske, on zahteva pravo in pravice za plemiče hrvatske, a jaz zahtevam tvojo oblast, Jelisava in moja. Jutri se pomirimo, škof Pavel in »liga« bodo držali besedo. Ali mi moramo besedo prelomiti, zakaj, ako vzdržimo mir, je odzvonilo gospodstvu Jelisave Kotromaničeve in Nikole Gorjanskega. Ali hoče Jelisava morda zapustiti Gorjanskega?

— Nikdar — skoči Jelisava po konci in Gorjanski ji poljubi belo roko. Ni bilo to prvokrat.

— Čakaj, Nikolaj! — reče vdova kralja Ljudevita. Ti imaš sina, a škof ima nečakinjo Andjelijo. Kakor sem slišala, je zelo krasna. Oženimo ju! Naj se spoji kri Horvatova in Gorjanskega. Tako navežemo škofa na se. Nekaj časa bomo držali besedo, a ko je prelomimo, bo škof oslavljen.

— Dobro. Poskusimo to. Pazi na kraljico, da je oni besni Hrvati ne premotijo za se. Naša straža je slaba, a zunaj je hrvatska liga. A jaz hočem uničiti vse, da zasine solnce Jelisave Kotromaničeve.

— In Nikole Gorjanskega! — doda smejoč se milo Jelisava palatinu.

* * *

In drugi dan da kraljica v dvorani požeškega gradu Hrvatom vse, kar so želeli. Sudar postane vnovič ban, palatin Gorjanski se ne bo več mešal v hrvatske zadeve. Plemiške svoboščine ostanejo nedotaknjene. Na željo kraljice, se pomirita svečano dve največji glavi v kraljevini, škof Pavel Horvat in palatin Nikola Gorjanski.

— Živeli! — zagrmi plemstvo. Samo Ivaniš ban, škofov brat, stisne čvrsto roko Ivanu Paližni, prioru vranskemu, a Paližna zaškriplje z zobmi.

Kraljica zapusti dvorano, zapuste jo plemiči. Samo dva človeka ostaneta. Škof Pavel in palatin Gorjanski.

— Palatin — reče škof — kot otroci smo se igrali

skupaj in se ljubili. Pozneje smo se razšli. Nastali so prepiri za košček zemlje Horvatov. Gorjanski in Horvati so se klali, a Nikola Gorjanski je zapalil lastnino Horvatovo, Ceznik. Ali pustimo to! Nikola Gorjanski je postal palatin kralja Ljudevita in danes vlada on namesto slabe kraljice. Dela nasilje in zlo svojemu narodu, svoji domovini skrivajoč se za žensko krilo!

— Pavel — plane palatin.

— Miruj! Moje oko je ostro, ne prevariš ga. Prišel sem, pomirili smo se. Naj vlada mir, a ne daj, da tvoje oholo srce prelomi besedo.

— Ti dvomiš — reče palatin. — Mar nisem dal roke, mar nisem podpisal dogovora! Pa evo — doda zvito — naj bo, dam ti najdražje, kar imam, sina. Naj se pozabi staro sovraštvo, a nova ljubav naj zedini Horvate in Gorjanske. Jaz imam sina Nikola, a ti nečakinjo Andjelijo. Naj se vzameta. Rod se rodu ne izneveri.

— Andjelijo zahtevaš — se zgane škof. — Dobro! Ali samo tedaj, ako se sama vzljubita. Nečem siliti nikogar. Pošlji za kak mesec sina k meni. Naj mi bode gost! Ako sta drug za drugega, ju narava združi sama, a ni treba našega prigovarjanja. Ali eno ti povem, drži besedo, zakaj ako prelomiš besedo, ne bo hodil nikdar Pavel Horvat ob nezvestem Gorjanskem.

* * *

Med tem, ko se vesele v gradu Jelisava in Gorjanski, bridko plaka na vrtu požeškega samostana na prsih ujea Lacka, brata škofa Pavla, Andjelina, beli cvet. Plaka bedna, srce ji je polno, ni dolgo, kar je zgubila svoj največji zaklad — svojo mamico. Ujec Lacko jo tolaži, dasi tudi njemu krvavi srce za sestro, ali vendar je moško srce tršo, ono ne plaka.

Zaslišijo se koraki, Andjelija se zgane, Lacko se ozre. Krasen junak Berislav Paližna prihaja.

— Bog — vzdrhti Andjelija, spomnivši se one noči, ko je videla pri mesečini Berislava. — Kdo je to, ujec?

— Kaj drhtiš — se nasmeje ujec Lacko. — Ni medved, nego dični junak in pobratim moj, Berislav Paližna, knez Ostrviški.

Berislav prihaja bližje. Lep obraz mu žari, oko gleda krasno Andjelijo.

— Ej, Lacko, ali je to gospodičina Andjelija? Slišal sem, da je tu, ali nisem je videl, ker jo čuvate, kakor zmaji zaklet zaklad? — Lacko pokima in Berislav se pokloni mladenki.

— Plemenita gospodična! Ujec Pavel te kliče, da prideš pred kraljico. Kraljica te želi videti.

— Da si mi zdrav, gospod Paližna. Drago mi je, da sem te spoznala. Ujec Lacko te hvali in mi pripoveduje o tvojem junaštvu — reče deklica in zardi.

— Ponosen bom, ako bom mogel služiti tvoji lepoti.

Tako sta se videla in govorila prvič Berislav in Andjelija. Videla sta se, a nista se pozabila.

Lacko pa odvede Andjelijo h kraljici.

* * *

Ugajala je Andjelija kraljici; ugajala Gorjanskemu, a še bolje njegovemu sinu. Junaško vedenje lepe Andjelije je prevzelo mladega Gorjanskega.

— Oženim se z njo, ali z dobrim, ali s silo. Lepa je kakor svetnica, ali pogled njen govori, da ni samo ženska, da ne bo rodila otrok, nego junake.

Tako je govoril mladi Gorjanski očetu in Jelisavi v požeškem gradu, a na vrtu samostanskem, ob bledi mesečini je sedel na kamnu škof Pavel. Na ramo se mu je naslonila

Andjelija. Gledala je ujca Lacko, ki je ležal v travi, gledala je lepega junaka Berislava. Sedel je na porušenem zidu in pel s tužnim glasom, da se je razlivala skozi noč hrvatska pesem:

»Jadnu šetu išeta mi,
išeta mi knez Nikola,
šetu jadnu.
Davori mi! Davori!«

Krasen glas je tožno hitel v mrak, a Andjeliji je kipelo srce in solzno oko je iskalo lepo lice Berislavovo.

Tedaj zazveni v travi Lackova sablja.

— Brat — reče škofu. — To pomenja kri. Sablja mi govori. A kaj misliš ti?

— Gledam ono močno lipo, slovensko drevo in mislim, ali lahko kdo to drevo izkorenini — odvrne škof.

A iz junaškega grla Berislava Paližne zaori v tiho noč.

»Davori mi knez Nikola,
i tva sila pade okola.
Davori mi! Davori!«

* * *

Zaorila je pesem skozi noč in dospela do kraljevskih dvoran. Za bogato mizo se sklone Gorjanski k Jelisavi in zašepeta.

— Ali si slišala?

— Da! Stara in krvava pesem je to — reče Jelisava in glava ji klone na prsi.

VIII.

Požeški mir je sklenjen. Junaki hrvatske zveze so se vrnili v svoje gradove in škof Pavel v Zagreb. Mirni bodo, ali oprezni, pazili bodo skrbno, kaj dela Gorjanski. Ko se je vrnil škof, je prišel k njemu griški meščan Živan Benkovič. Tožil je krvnika Grgo Prišlina. Ubil mu je rod, ugrabil jedinca.

Škof ne ljubi Gričanov, ali srce njegovo je pravično, suho zlato. Vskipel je, kakor grom in odpodil dvorskega župana Grga iz službe. Grga je škripal z zobmi in prisegal škofu maščevanje. Zapustil je Kaptol, a pustil na Kaptolu tata brez ušes, Martina Božića, da mu javlja vse, kaj se dogaja v mestu.

Na škofovem dvoru biva mladi Gorjanski, kot gost. Tudi mlajši škofov brat Lacko je tu. A Andjelija revica, pretaka solze ker živi v njenem srcu Berislav Paližna. On je njena misel, njeno hrepenenje. A tu se vrti okrog nje kozavi sin palatina Nikole Gorjanskega. Oči mu plamte za Andjelijo, a njeno srce je hladno in žar oči Gorjanskega ne vzbuja v njej ljubezni, nego strah pred tem grabežljivim volkom.

Pred staro sliko Matere Božje v hodniku škofove palače se vidi često Andjelijo blede, zaplakano. Drhti in trepetajo, a ustne ji šepetajo — Mati! Ne zabi me!

Vidi to škof, gleda ujec Lacko, ali ljubav domovinska zahteva žrtve. Ljubav domovinska je tako velika, da ji moramo žrtvovati vse, vse in tudi svoje srce. Naj krvavi, ali naj pride v krvi blagoslov narodu hrvatskemu. Tako ljubijo Hrvatje svojo domovino!

Škof Pavel pokliče Andjelijo k sebi.

— Ne ljubiš ga, ali vzami ga! Vzami Gorjanskega junakinja moja! Prinesi žrtev domovini svoji, zakaj ti si kri Horvatova! Poteptaj svoje srce, da osvobodiš tisoč in tisoč bednih src. Prelij solze, da posušiš tisoče drugih. Ko zapaziš na polju zlato klasje, ko vidiš, da se dviga iz hiš mirnih ljudi proti nebu mirno dim, ko boš videla srečen narod svoj, se tudi ti nasmehneš v svoji boli svojemu srcu in porečeš: Molči, poteptano srce, prineslo si blagoslov in srečo narodu hrvatskemu!

In blede lice Andjelijino zasije s svetim zanosom in reče s svečanim glasom:

— Hočem za narod svoj!

* * *

Gotovo je, dopolnjeno je. Združi se Andjelija z Gorjanskim.

Bilo je nekega večera. Škof je po večernicah dolgo molil v cerkvi. Že je legel mrak, ko se dvigne škof, da odide v svoj dvor. Naenkrat zašepeta glas iz mraka:

— Škof Pavel!

— Kdo si? — se zgane škof.

— Jaz sem frater, popotnik frater.

Škof ga ostro pogleda. Frater je zakrival obraz s kapuco.

— Ali me ne moreš poiskati v dvoru?

— Ne, ker se bojim ogleduha, a imenujem se Kvirini, — reče navidezni frater. — Oblekel sem to haljo, da me nikdo ne spozna. Škof Pavel, ti daješ Andjelijo sinu Nikole Gorjanskega. Jagnje daješ volku. Čudim se ti, čudi se tudi vsa beneška republika tudi dož, ki me je poslal k tebi. Čuj me, kaj nam Benečanom javlja Gorjanski. Evo pisma. Čitaj!

On samo čaka, da se mlada dva poročita. Ti postaneš slab zoper nasilstva in nasilniku, a Gorjanski hoče streti hrvatsko ligo. Meč pade na vaše glave.

Ob slabi svetlobi svetilke pri oltarju prečita škof Pavel pismo, ki mu ga je dal Benečan Kvirin.

Roke so mu drhte, lica gorela.

— Nezvestoba! Sramota! A kaj stori beneška republika? pogleda škof Kvirina.

— Evo odgovora, nesem ga v Budim. Mi smo prijatelji kraljici Mariji, ali cenimo tudi vas. A v notranje posle vaše domovine se nočemo vmešavati. A sedaj z bogom!

Frater je izginil v mraku in škof je odšel v dvor.

* * *

Štiri dni ni bilo škofa Pavla med svoje goste. Zaprl se je v svojo sobo in pisal pisma. Vsak čas je poletel brzi sel v katero stran kraljevine.

— Kam ti glasniki? — vpraša Gorjanski Lacka Horvata.

— Ne vem — reče mirno Lacko. Morda vabijo svate.

Peti dan stopi Lacko v sobo mladega Gorjanskega.

— Izvoli, gospod! Slišal boš od škofa Pavla odgovor na tvojo snubitev.

Gorjanski skoči veselo po koncu. Konec je njegovim mukam. Andjelija postane njegova, zakaj zelo jo ljubi. Gorjanski opaše meč in nadene na glavo soboljo kapo ter gre k škofu.

Škof ga sprejme mrkega čela in kraj njega je stala Andjelija, oblečena v črno.

— Hvaljen Jezus, gospod škof! Prosil sem za roko tvoje nečakinje, evo me, da slišim odgovor! — reče Gorjanski veselo.

— Odgovor? — zaškriplje z zobmi škof. — Evo ga. Tam leži pismo. Polno pečatov je na njem. To je požeški mir. Tam je tudi pečat tvojega očeta: kača, ki jo nosijo angeli. Kača je ostala, a angeli so odleteli. Pečat tvojega očeta se rdeči od sramote, zakaj mladec, tvoj oče je lagal!

— Škof! — Krikne bled mladi Gorjanski in pograbi meč.

— Da. Lagal je! Nas poljublja, a za hrptom brusi nože za naše glave. Izdajica „je krone, izdajica zakona, izdajica hrvatskega naroda! To mu povej, od besede do besede! — je grmel škof.

— Škof! — vzklikne mladec in stisne pesti na prsih.
— Da nisi škof...

— Mladec! — zažuga Lacko Horvat in izdere meč.

— Ha! Ha! — se nasmeje škof grenko. — Evo ti miru! — In zgrabi za požeški mir, ga raztrga in vrže na

zemljo. — Pavel Horvat je odprl svoje srce, hotel je dati svojo kri . . . to nedolžno deklico, da odkupi s svojo krvjo svobodo svojemu narodu. A tvoj oče? Poteptal je zvestobo, poteptal je srce! Idi! Ti nisi kriv, ali moja kri ne bo sinaha krivoprisežnika. Idi in daj Bog, da boš boljši od svojega očeta!

— Idem — dahne mladec. — Povem očetu, kar si mi rekel, in kar sem doživel v tem dvoru. Operem madež, maščujem se!

In Nikola odide iz škofijskega dvora.

Kakor kip je stala Andjelija. Žalost in strah, blisk in oblak je spreletaval njen obraz. In ko je zapustil Gorjanski dvor, ji zardi obraz. Sijajna zora se pojavi v njenem očesu. Sklene roke, pogleda k nebu in pade pred ujca — škofa:

— Rešena sem! Hvala ti Bog!

In škof položi roke na glavo Andjelijino.

— Da, rešena si? Žrtvovati sem te hotel za dom, ali Bog ni dopustil, da postaneš žrtva zvijače in zlobe. Slava mu! A sedaj čuj! Iz tvojih muk se je pokazala ljubezen za našega junaka Berislava Paližno! Naj bo! Njegova si? Blagoslavljam vaju!

— Ujec! — vzklikne deklica. — Sreča me ubije!

— Ali čuj! Berislavova žena postaneš tedaj, ko tej deželi zavlada pravica in zakon, ko uničim Jelisavo in Gorjanskega in ko zasede novi kralj svoj prestol. Prisegam na to! Priseži tudi ti.

— Prisegam — reče Andjelija in nekaj jo zbode v srce. A škof se obrne k bratu:

— Ladislav, ti ostani tu! Čuvaj deklico! Po celi deželi lete glasniki z krilatimi besedami.

— Ljudje. Gorjanski je lagal. Dvignimo na prestol zakonitega kralja!

— Jaz grem po kralja Karla Dračkega.

* * *

— Kaj tako zvonijo? — vpraša kaptolski stražar grobo-kopa Djuko.

— Ej, škof odhaja in z njim petdeset konjenikov.

— A kam?

— Bog ve! Kri bo tekla! Tudi njegov gost je odšel, kakor strela! Ne bo svatbe! A kaj mene to briga. Jaz ne ženim, nego pokopavam. A vse pride počasi pod mojo lopato.

IX.

In škof Pavel je držal svojo besedo. Dovolj je bilo nasilja in dovolj časti se je izkazalo ženskemu krilu, ali sedaj, sedaj je treba predati žezlo domovine v roke močnega človeka. Ako je krmilar dober, tedaj plove tudi ladja dobro. A med škofom Pavlom in hrvatsko ligo ni bilo močnejše duše ni bilo boljšega vladarja, nego bi bil Karl Drački. Sorodnik kralja Ljudevita, junak. Bil je namestnik v Hrvatski, pozna narod hrvatski. On edini ga lahko reši, on edini ga lahko osreči. Škof je videl nasilje Gorjanskega, hotel je s krvjo odkupiti svobodo svojemu narodu. Služil je hčeri Ljudevita, a sedaj, sedaj je bila mera polna. Junaški narod hrvatski potrebuje junaškega vodjo. Svečano so zvonili zvonovi na zagrebški stolni cerhvi, ponosno in mrko so stopali hrvatski junaki spremljajoč kralja Karla Dračkega. Mlad je, lep je, a okrog njega hrvatski levi, bojovníki za pravico in svobodo. Četa za četo prihaja, a junaške čete vodijo hrabri vodje. Evo mrkih čet hrabrih križarjev. Črn je njihov plašč, beli križ se blesti na plaščih in sokolovo oko gleda izpod čela. Vodi jih junak, prior vranski, Paližna. Četa za četo se vrsti, meša se kopje, pušice in kose. To so čete slavonske, a vodi jih Ivaniš, ban. Za njim jaše vitez Karl Drački, a

kraj njega škof Pavel Horvat. Vesel je škof, vesel je kralj, a okrog vrvi narod in vzklika:

— Zdrav kralj, slava Karlu Dračkemu!

Korakale so čete, korakali junaci, Ivaniš in Lacko Horvat. Korakali so kraj naroda stari Paližna in škof in kralj. Ali sleherno oko se je ustavilo na zadnji četi, ki je spremljala kralja. Mrki junaki so to, Primorci, a pred njimi Berislav Paližna. Obraz njegov je, kakor mleko, a pogled, kakor živ ogenj. Konj poskakuje, a meč ob pasu bije ob stegno. Dekliški obraz, junaško srce in poštene hrvatske prsi, vse to se je skupilo v eno, in kdo ga zagleda, vzklikne:

— Krasen je ta junak!

In Grič in Kaptol?

Eni vzklikajo:

— Slava ti kralj!

A drugi:

— Dol z vlaškim kraljem!

Kaptol je s škofom in Karlom Dračkim, a Grič za kraljico Marijo.

* * *

Na hodniku škofovega dvora je stara, zaobljubljena slika Matere Božje. Pred njo kleči deklica in vroče moli. Andjelija moli za svojega kralja, moli za narod svoj. Iz sreče naroda hrvatskega pride tudi njena sreča. Počasi se ji približa lepi vitez, Berislav Paližna.

— Moliš, draga, moliš za narod in najino srečo?

— Da, Berislav moj, molim — zardi deklica. — Tvoja sem in hočem biti tvoja na veke.

In mladi srci se objameta ali urno ju razstavi razgovor. Prihajal je škof Pavel s kraljem Karlom Dračkim.

Kralj ju opazi in hoče nazaj. Ali škof ga prime za roke.

— Glej, zaročenca sta! In poročita se, ko boš ti varen na svojem prestolu.

— Bodi tako — reče kralj. — Ti, škof ju poročiš, a jaz bom priča. A pojdiva sedaj. Zaročenca imata pogovor, katerega midva ne moreva slišati.

Zaročenca zardita, a se ne ločita. Škof in kralj odideta.

* * *

Grič grmi zoper kralja Karla, a Kaptol vzklika: Živio, kralj! Na Griču je ban Lacko Lučenac, pristaš kraljice Marije. Preslab je, da bi se uprl Karlu s silo, ali poskuša s podkupnino. Našel je propalico Pavišo Gonča in ga obsul z dukati, da razjari Gričane. Danes odide vsa vojska, ostane samo Karl z majhnim spremstvom. Ako navali Grič na Kaptol, a ban Lučenac pričaka Karla Dračkega, propade vlaški kralj.

In Paviša Gonč razume svoj posel. Izven mestnih zidin, blizu potoka Cirkvenika je krčma Tomaža. Mrzi krčmar Kaptolce, mrzi novega kralja a njihovega denarja ne mrzi.

Tudi danes je veselo. Pije se, gostuje, a vse plača mestna propalica, Gonč. Odkod ima denar, odkod? Vprašaj bana Lučenca!

— Ne maramo vlaškega kralja! — nazdravlja Paviša.

— Ne maramo! — grme Gričani.

— Ubijmo ga! — vpije Gonč.

— Ubijmo ga! — vpijejo Gričani.

Vino je močno, razgreje se kri in za trenutek natakne na motiko nek mesar-velikan rdečo ruto.

— Na Kaptol! Doli z Dračkim! Živela Marija!

— Pokoljimo duhovščino, ubijmo njihovega kralja! — je vpil Gonč.

Pijana tolpa poleti in za trenutek bo tekla kri.

Ali v tem plane na vrata mošnjar Živan Benkovič in drugi meščani.

— Mir, pijana druhal! — Zagrmí Živan.

— Na Kaptolu je Karlo Drački, duhovniški kralj, a mi smo ljudje kraljice Marije. Ali naša stvar ni izbirati kralje, nego čuvati svojo pravico. Ko je bila na Kaptolu ligaška vojska, sem šel k škofu in ga prosil, naj nas puste pri miru. In nikdo nam ni storil kaj žalega. A sedaj? Kaj nam je učinil Karl? Nič. Zakaj lahkomi selno staviti glave v nevarnost? Kralj ni sam, pri njem je Berislav Paližna s primorsko četo, ostal je, ker je zvedel za zasedo bana Lučenca. A Lučenca je nahujskal vaš krvnik in moj, Grga Prišlin. Hoče se škofu osvetiti. Kraljičini smo, a ne stavimo glave lahkomi selno v nevarnost. Lepi ljudje ste to. Kdo vas je opijanil? Propalica Paviša Gonč z dukati bana Lučenca. Mesto zastave ste zasadili rdečo cunjo. Pijan mesar vas vodi. Sramota. Ali ste Hrvatje, ali ste Gričani? ... A sedaj mir in vsakdo v svojo hišo.

Kakor toča so padale besede čislanega meščana na glave pijanih Gričanov.

— Živio Živan! — zaori okrog. — Ven z lopovi!

In za trenutek so vrgli skozi vrata Pavišo Gonča. Tako je Živan Benkovič rešil Grič strašnih posledic.

* * *

Zimsko jutro. Na dvorišču škofovskega gradu stoji četa mrkih Primorcev in pričakuje kralja.

Kralj je v cerkvi. Dolgo je klečal pred škofom in se izpovedoval. Nato je prejel telo Gospodovo iz škofovih rok. Kralj hoče vstati, ali škof ga prime za roko in mu poda križ.

— Karl, služabnik božji! — zagrmí škof. — Tebi obljubljam zvestobo, za tebe se hočemo boriti. Dajemo vse, ne zahtevamo ničesar. Ali prisezi mi, da boš čuval pravo te kraljevine, kateri si bil nekoč vodja, da ne boš nikdar prodal Hrvatov tujcu, in če bi te tudi kinčala budimska krona.

— Prisegam pri živem Bogu — odvrne z jasnim glasom Karl. — Vaš sem z dušo in srcem. Ali brat škof, poslušaj me! Doma, daleč v Neapelju sem pustil ženo in majhnega sinčka. Jaz grem k Jelisavi in Gorjanskemu, Bog ve, kaj me čaka! Ako me preživiš, bodi jim prijatelj, kakor si bil meni.

— Kralj, — reče škof. — Nadejaj se dobrega! Ali če greš v pogubo, prisegam ti, da bom služil sinu, kakor sem služil očetu.

In Karl plane po konci, objame škofa in zaplaka. Nekaj trenutkov je počival kralj na prsih služabnika božjega, a nato reče:

— Pojdimο v imenu božjem!

Tromba zatrobi. Berislav objame Andjelijo pred sveto sliko bogorodnice v škofijskem dvoru.

— Z bogom, draga! Tromba me kliče, moram k četi!

— Pojdi dragi, ali se brzo vrni — zaplaka Andjelija.

Pred pragom škofijskega gradu stoji kraljev voz, zastrti z gostimi zagrinjali.

Kralj gre s škofom k vozu. Tu je stala četa Dalmatincev, a pred njo z golim mečem Berislav, malo dalje neapeljska četa z Navarellijem. Pred vozom so stali kanoniki.

— Lancelot! — reče škof sivemu kanoniku. — Pazi na cerkev in Kaptol, ne delaj zdražbe z Gričani! A ti — se obrne k staremu, junaškemu križarju — Filip, čuvaj mi Andjelijo!

— Hočem! Za rod Horvatov dam kri in življenje — reče križar.

Kralj stopa v voz. Kar poklekne pred njega zaplakana Andjelija noseč na srebrnem pladnju kozarec in vrč, a škof mu reče:

— Vzami kralj, to zdravico! Srečno odšel, srečno se vrnil!

Kralj vzame kozarec:

— Na vaše zdravje! Za srečen pot! Naj bi ne tekla kri, nego se pilo rujno vino.

In kralj izprazni čašo.

— Živio kralj! Srečen pot! Zaori iz vseh grl.

V tem se ozre Andjelija in pogleda svojega Berislava, stoječega z golim mečem na čelu svoje čete. Roke ji zadrhte, vrč se prevrže in rujno vino se razlije po belem snegu, kakor rdeča kri.

Karl prebledi, ali škof ga naglo potegne v voz.

Zvonovi zazvonijo, voz se premakne, Berislav še mahne Andjeliji s sabljo v pozdrav.

Za trenutek izgine kralj, izginejo čete, samo Andjelija še stoji in gleda zasolzenih lic krvavoatego v belem snegu.

X.

Ob Jakobovem je. Poldan je že minil, a solnce žge in soparno je, da se komaj diha. Blizu vasi Gorja, ne daleč od Djakova so se nahajali hribčki, pokriti z gostim gozdom. Temno je v gozdu, kakor bi bil mrak. Na drugi strani je ravnica, belijo se male hišice vasi Gorjan, a ne daleč se šopiri grad palatina Nikole. Nikjer ni videti žive duše, nikdo ne sluti, da bi se iz teh hribčkov lahko vsula strela in grom.

Na vrhu zadnjega brega na starem štoru sedi mrk junak. To je Ivaniš ban. Ne vidi se na njem ne banstvo ne gospodstvo. Navaden vojak je.

Na črno medvedjo kožo je oblekel srajco od žice. Širok meč mu visi ob boku, a v travi leži buzdovan in ščit. Miren je kakor kamen, samo oko mu zasine, ko pogleda proti Djakovu, a nato se zopet obrne k bratu Stjepku Horvatu, ki leži v travi.

V tem nekaj zašumlja in prikaže se kača. Ivaniš ban vzdigne nogo in zdrobi kači glavo.

— Tako bo tudi danes — reče brat. — Danes je dan

osvete. Glavo za glavo, kri za kri.

— Daj Bog srečo — reče Stjepko. Ali brat, vse mogoče se pripoveduje. Jaz nisem bil z vami, ker sem se bojeval po Mačvi. Daj pripoveduj, kako je bilo.

— Ne obnavljaj mi krvavih ran! — reče Ivaniš. — Ko pomislim na vse, ne verujem, da smo otroci božji. Hočem ti povedati vse na kratko, a ti si zapomni to krvavo zgodbo mlad si še, doživel boš marsikaj. Morda osvetiš svojo domovino. Ti veš, kako je gospodaril Gorjanski z Jelisavo. Hudo se je godilo plemstvu, hudo se je godilo ljudstvu. Pozvali smo Karla Dračkega v Zagreb. Iz Zagreba smo ga povedli v Budim. Povsod nas je spremljal narod in veselo vzklikal:

»Živio kralj Karlo!«

Vsem je bilo že dovolj gospodstva Jelisave in Gorjanskega, vse je hrepenelo po pravici in miru. Zaman je Jelisava odpustila Gorjanskega in imenovala za palatina Seča. Zaman se je Marija poročila s Šišmanom Luksenburškim. Vse to ni pomirilo naroda. Karl je bil sprejet s slavljem.

Kralj Šišman je pobegnil v Češko. Budimska vrata so se odprla, a pred Karla je prišla kraljica in se mu zmerno poklonila. A ona kača Jelisava je poljubila Karla Dračkega, veseleč se njegovemu prihodu, ker se povrne sedaj deželi mir.

In na videz je zavladal mir. Po dnevi je vladal Karl, a po noči sta izmišljala spletke Jelisava in Gorjanski. Izvedeli smo za to, ljudstvo se je vzdignilo in vsi smo zahtevali od kralja, naj naredi varanju konec. In Karl je postal kralj v resnici. Kronali smo ga na staro leto.

Jelisava se je pokorila na videz, a Gorjanski je medtem sipal Sigismundovo zlato med podkupljive duše. A Karl, dober, kakor dober kruh, se ni dotaknil Jelisave ne kraljice Marije. Puščal ju je v miru, verujoč jima. In vse se umiri. Poslali smo svoje čete domov, ker so nas mnogo stale. Peti dan po svečnici pa pride glas, da odhaja Gorjanski za hčer v

svate in da se ne vrne. Razveselimo se in pri obedu reče Karl škofu:

»Evo škof, prijatelj, vse bo dobro. Pred tvojim dvorom se je razlilo vino, a to je izbrisalo solnce. Pri kronanju je poškodovala burja stopnice, a mi smo je popravili. Znaki lažejo.« Vsi smo bili veseli z veselim kraljem. V tem pride v dvor Blaž Forgač in prosi kralja, naj pride v dvor k Jelisavi.

Odsvetujemo kralju, naj ne hodi v kačji brlog. A kralj reče:

»Nisem mar kralj, maziljenec božji?«

In šel je, ter vzel s seboj samo kneza Navarellija.

Zbral sem pod mestom četo. To je storil tudi prior in Berislav. A kaj bi? — zaškrtal Ivaniš z zobmi. — To so zveri v človeški podobi. Kralj je prišel na dvor. Jelisava ga posadi kraj sebe. Bil je že mrak. Reče mu, da je prišlo pismo od Šišmana, da se izvršijo razprave v družini. Nato reče škofu pečnovskemu, naj prečita pismo. Škof stopi k oknu a iz mraka vzklikne Gorjanski.

»Udari, Forgač!«

In Forgačev buzdovan pade na kraljevo glavo. Kri oblije kralja in on zbeži po hodniku, a Navarelli sam ranjen, odbija izdajniško orožje.

Mesto se zapre, a pijana vojska vzklika:

»Živela kraljica Marija!« Slišal se je žvenket orožja. Gorjanski je podkupil in opojil vojsko. Navalili smo na zaprta vrata. Solza mi je zalila oko. Hotel sem zlomiti meč.

— In kaj se je zgodilo potem? — vpraša Stjepko.

— Vrata so se odprla. Hoteli smo planiti v mesto. Ali iz mesta pride krvav Lackovič s svojim očetom in ranjeni Navarelli z neapeljskimi vitezi. »Prepozno je,« mahne Lackovič z roko. »Vojska je podkupljena, kralj ranjen na smrt se je predal Gorjanskemu in nam ukazal, naj ne prelivamo krvi zaman.

»Oh, zakaj smo prišli sem? Kralj moj, ničesar mi ni

ostalo od tebe, kakor ta krvavi pas. Dal mi ga je, da ga ponesem v Neapelj kraljici Margareti. Na beli svili še se kadi poštena kraljeva kri,« je vzkliknil Navarelli. A jaz ves besen, mu iztrgam pas iz roke.

— Ne v Neapelj! Ta pas bodi naša zastava! Pod njim operemo kraljevo kri!

Po noči zapustimo mesto. Z nami je šel plakaje, obupen brat škof Pavel. Na vidiku krvavega mesta prisežemo na krvave ostanke Karla, da ne bomo mirovali, dokler živi Jelisava. Začeli smo se vojevati, sreča nam ni bila mila. Povsod izdaja, Tudi Lacković, ki je prisegel z nami, izneveri se in dvigne junaško orožje na nas. Proklet izdajica!

— A kaj je s kraljem? — vpraša Stjepko.

— Kaj? Mladec — se nasmeje grenko Ivaniš. — Odvedli so ga v Višegrad, zalili mu rane z otrovom, zadavili so ga! Nad mrtvim truplom so slavili pijano slavlje Šišman, Gorjanski in Jelisava. Danes pridejo v tem slavlju sem.

Pozabili so, da je Bog na nebu, da še sedi na vratu, Horvatova glava. Prišel je čas osvete. A ti mladec, — skoči Ivaniš na noge, — ako drhtiš od strahu, ali ti je sedaj mehko srce vsled usmiljenja, te pošljem s tem mečem takoj na oni svet.

— Ne boj se, brat! — reče junaški Stjepko. — V mojem srcu je globoko zapisano: Smrt za pravdo in zakon!

— Ha, — krikne Ivan Horvat in pokaže s prstom v dolino. — Glej, vse blišči. Napočil je čas!

Kakor blisk plane Ivaniš ban, vzame ščit in buzdovan, a nato trikrat zažvižga. Drevesa in grmovje oživi v tistem času, prikažejo se sulice in sijajne čelade. Ali ne sliši se glas, samo šepet je šel po gozdu.

Stjepko, ti ostaneš tu s strelci! Pusti prve konjenike njihove, naj gredo, a ko pride glavna četa, tedaj sipaj!

— A ti? — vpraša Stjepko.

— Jaz grem s konjico spredaj. Prior in Berislav s križari zadaj, a Lacko plane s pehoto z brega, ko nastane metež. Sedaj z bogom, ne sipaj pušic zaman! —

In zginil je v gozdu Ivaniš ban.

Stjepko razdeli strelce, skrije se za drevo in gleda: Sedaj gredo. Naprej gre četa, kopje odseva, kakor zvezde na nebu. To so sami konjeniki, ki jih vodi debeli velikan, Blaž Forgač. Leno koraka konj, a vodja sedi leno na njem. Vročina je, soparno, a v okolici ni žive duše — samo palatinov dvor se beli. Tu jih čaka odmor in veselje. V glavnem krdelu je zlat voz, v vozu kraljica. Okrog njih velikaši: Gorjanski, Korog, Mikić, Prodanić in drugi. Stjepko pozna vse. Za njimi zopet cela vrsta vozov in vojakov. Prva četa je že šla mimo Stjepka. On pograbi meč. Poletel bi, a ne sme. Sedaj, evo, prihaja glavna četa vojske in kraljica. Leno stopajo konji, leno ljudje. Soparno je, da človek komaj diha. A glej čudo! Na mah vse oživi. Zasliši se vpitje.

Jelisava plane v vozu po koncu.

— Kaj je?

Mladi Nikola Gorjanski prihiti k očetu:

— Strašno! Izdaja! Forgač se bje. Meče iz nožnic!

In zasijali so meči boljarjev, kraljica omahne v vozu.

Kakor angel osvete bje Forgačevo četo Ivaniš ban, nad njim se vije krvava zastava — pas Karla Dračkega!

— Smrt ubijalcu!

Konj naleti na konja, junak na junaka. Lomi se, krši, grmi in glave lete z ramen.

Kri puhti, a zemlja se rdeči. Napočil je dan maščevanja. Ivaniš ban seka glave, kakor lev ter si dela pot do vodje Forgača. To je kraljev krvnik! Sedaj sprejme plačilo. Vranec Ivanišev naleti na Forgača, a sablja Forgačeva se zasveti! Gorje Ivanišu! Ivaniš odskoči in njegov buzdovan pade na Forgačev hrbet.

— Tu si, kraljev ubijalec — vzklikne Ivaniš.

Forgač omahne, a se zopet dvigne. Poseže za mečem. Kakor blisk, se okrene banova sablja in Forgaču odleti glava. Povsod krik, povsod borba na življenje in smrt. Forgačevi ljudje se umikajo, ali v tem zagrmí glas: »Naprej! Živela Marija! Mlad junak vodi na pomoč glavno krdelo. To je Pavel Gorjanski.

— Smrt Gorjanskim! Sipaj! vzklikne Stjepko z brega. Pušice zabrne, in mlad vodja se zruši. Nastane poplah konj in stok ljudi.

Forgačevi ljudje beže. Bled stoji palatin Nikola Gorjanski in bije z mečem po lastnih ljudeh.

— Naprej, lopovi!

Iz kraljičinega voza se zasliši krik.

Od zadaj je planila črna četa z belimi križi na plaščih. To so križarji. Mrka je njihova obleka, mrk je njihov obraz. Samo kopje seva in bode, ruši in kosi pred seboj. Pred četo je mrki prior in mladi Paližna.

Jasen je danes obraz priora vranskega. Strl bo kači Jelisavi glavo! In to je njegova davna želja.

— Naprej križarji! — zagrmí prior in poleti k vozom.

Na njega plane mladi Gorjanski. Njegova sablja zablišči nad priorovo glavo, ali izbije mu jo Berislav. In kopje križarsko prodere srce Ivana Gorjanskega.

Nastane krvava gruča, prsi krvave, pest udarja ob pest, meč ob meč. Med kletvijo, stokom in molitvami pije suha zemlja vročo kri. A sred te gruče stoji kraljičin voz. V vozu kleči Jelisava kraj polmrtve Marije. Z roko se drži za prsi, blede je, in ne ve ali naj moli ali kolne? In ona moli preklinjajoč.

— Boljari, rešite kraljico! — vpije palatin Gorjanski in se postavi z golim mečem kraj voza.

— Reši nas — ga zgrabi Jelisava za rame.

Ali v tem privali z brega nova sila. To so čete Lacka Horvata. Od vseh strani drvi ligina vojska. Boljar za boljarom gine za brambo kraljice. Ali ligaški krog se čimdalje oži. Vse kočije so prevržene, dvorjanke kleče in prosijo milosti, zlato in biseri leže po zemlji.

Kraj voza stoji Nikola Gorjanski, palatin. Krog njega pada junak za junakom. Pšica se mu zasadi v rano. On ne trene z očesom. Samo eno je, ki mu, kakor kladivo bije po srcu. Glas Ivaniša bana. Vedno bližje in bližje. Evo ga. Oči se mu zaiskre:

— Ha, tu si kraljev ubijalec!

Zabliska se Nikolajeva sablja. Izbije jo Ivaniš ban, razkolje ščit in Nikola pade na kolena.

— Odsekaj glavo — ukaže Ivaniš Horvat vojaku.

Gorjanski zadrhti, sablja se zasveti in glava odleti.

— Nikolaj, Nikolaj moj — zavpije Jelisava, kakor ranjena zver in se udari po prsih in čelu. Po obleki se ji razliva kri Gorjanskega.

— Berislav — zaukaže Ivaniš — odpravi voz pod breg. A vi, gospoda — se obrne k boljarom — predajte se. Jetniki ste hrvatske lige. Za glave se ne bojte. Vaše čete so uničene, vodje ubiti, odložite orožje.

Molče so odpasali boljari meče in je vrgli pred bana Ivaniša.

Kraljev voz krene pod breg, a za vozom jetniki in dvorjanice. Tu se bo sodilo.

In sodilo se je. V krogu sedi ban Ivaniš in prior vranski Paližna. Kraj njega stoje Lacko in Stjepko Horvat, a na strani Berislav Paližna.

Pred njim zasajeno kopje, a na njem se vije krvav pas Karla Dračkega. Pod kopjem je mrtva glava Nikole Gorjanskega. Tu stoji kraljev voz, a v njem polmrtva kraljica.

— Jelisava Kotromanićeva sedi, tudi hči kraljica naj sede.

Ali veš zakaj si sedaj pred nami?

Jelisava je molčala in gledala v tla. Ivanuš nadaljuje:

— Molčiš? Povem ti jaz. Teptala si plemstvo, teptala narod, ti in tvoj ljubimec. Vzdignili smo se. Sklenila si z nami v Požegi mir. Prelomila si ga in poteptala. Pripeljali smo Karla Dračkega. Poljubila si ga, kača, izrodek ženski, prevarila ga in ubila. Ali je kazen in muka, da se pokesaš za svoj greh. Vprašaj krvavo glavo palatina Gorjanskega. In te ugasle oči govore: Ni kazni, ni muke. Palatin je plačal z glavo, a ti plačaš z življenjem. Celo svoje življenje boš prebila v ječi. To bodi tvoje plačilo, to zakon. Temu zakonu, ki je pisan na krvavem pasu Karla Dračkega, se klanja tudi mrtva glava Nikole Gorjanskega.

— Milost — zavpije Jelisa.

— Milost — zaplaka kraljica Marija in poklekne pred bana.

— Vstani kraljica Marija! Tvoje roke so čiste. Ni jih oškropila kri. Tudi ti greš z materjo, da boš porok, dokler se ne vrne mir tej deželi.

Kraljici se stisneta druga k drugi, a Ivaniš nadaljuje:

— Vso zlato in biseri pripade ligi. Iz tega se naredo železni meči za zavezno vojsko.

Ban utihne in naokrog nastane tišina.

Pred bana stopi sklenjenih rok, bled svečenik, Ivan Gorjanski.

— Gospod, vaš suženj sem. Ubili ste mi očeta, ubili rod. Osvetili ste se. Dovolite, da jih zakopljem, da jih ne pojedjo vrane.

— Ivan — reče ban.

— Svečenik si, nisi se boril z nami, svoboden si. Vzemi trupla sorodnikov, tudi truplo očetovo pokoplji. Glavo pa pošljemo v Neapelj, vdovi Karla Dračkega.

Ivan Gorjanski pogleda očetovo glavo in vzdrhti.

— A kje je tvoj brat? — vpraša Lacko Horvat. — Kje je mladi Nikola Gorjanski?

— Ne vem, ali je živ ali mrtev! — odvrne svečenik.

* * *

— Tu sem — zaškrta z zobmi Nikola Gorjanski, skrit v gozdu vrh brega. Kraj njega leži ranjen junak Ivan Morovič.

— Morovič, videl sem vse, slišal sodbo — potrese Nikola Plemića.

— Prisezimo, da ne bomo mirovali, dokler živi le eden Horvat in Paližna. Smrt Horvatom, smrt Paližnom. Osveta je moje življenje, osveta moja nada. Oj ti krvavo truplo mojega očeta in mojega rodu. Želel bi smrt, a živeti hočem, živeti za osvelo.

In mlada junaka se zakolneta.

* * *

Mesec vzide na nebu in razsvetli s svojo svetlobo strašno bojišče. Junak leži pri junaku. Sesedla je kri, a mrtve izbuljene oči padlih junakov gledajo v nebo. Iz gradu Gorjana prihaja v svečeniški obleki Ivan Gorjanski, za njim se pelje voz z zagrinjali. Obstanejo! Ivan blagoslovi vso bojišče. Nato zamota truplo očetovo in sorodnikov. Denejo jih na voz in odidejo. Ni zvonov, ni spreveda, samo mladi Gorjanski šepeta molitve za mrtve.

— Ivan — vzklikne naenkrat glas iz gozda. In prikaže se brat, Nikola Gorjanski, vodeč ranjenega Moroviča.

— Ivan — vzklikne še enkrat Nikola in brata se objameta in gorko zaplakata.

Nato krene spreved naprej. Spreadaj Ivan, moleč, za njim nekoliko slug in voz z mrliči. A za vozom gre mrk in tužen Nikola Gorjanski, vodeč ranjenega Maroviča.

Tak je bil sprevod silnega palatina Gorjanskega, pred kojim se je še včeraj tresel svet.

XI.

V Zadru na morju se je zbral zbor. Tu je škof Pavel, tu je Paližna stari in Berislav. Zborujejo z Zadrčani, kaj storiti. Dolgo so zborovali. Vsakdo je trdil in zagovarjal svoje. Posebno se vrti krog škofa majhno človeče, Šimon Lance. Zadrski meščan je, a zvita lisica in srčno vdan beneški republiki. Bogata država je to preko morja. Niso to junaki, nego zviti trgovci. Kupčujejo po celem svetu. Ne delajo z junaškim srcem, nego z rumenim zlatom, hlinijo se Hrvatom, hlinijo se s Šišmanom. Izdajajo druge drugemu, samo da najdejo v tuji nesreči v tujem klanju svojo korist. Gospoda se dogovarja, a ne more se zediniti. Škof Pavel je za Ladislava, sina Karla Dračkega. Zaklel se je Karlu, držati hoče svojo besedo. A Paližna prior in ban Ivaniš, akoravno spoštujejo njegovo prisego, ne marajo na prestol otroka. Njim je bolj pri srcu junaška desnica Tvrtka, kralja bosanskega. Močan vladar je rešitelj Hrvatske. Nekateri so za mir s kraljem Šišmanom, soprogom kraljice Marije.

In tako govorijo junaki, se prepirajo, naposled da obvelja škofova in Lanceova beseda.

— Naj postane kralj, deček Ladislav Neapeljski.

Škof hoče iti po njega v Neapelj.

Za Ladislava je škof in Lance. Škof, ker se je zaklel, a Lance, ker ga plača beneška država, ki rada ribari v motnem. Slab kralj kot sosed, to je Benečanom po volji. Že davno se jim cede sline po slikoviti Dalmaciji. A junaki prior in Ivaniš ban pristanejo na škofovo željo in zborovanje se konča. Razidejo se.

A v mraku se sestane Lance s človekom iz Benetk. Morski valovi so bučali, a on vpraša.

— Kaj je?

— Za sedaj dobro! Ladislav je kralj. Ne bo nič hudega. Kraljici sta v Novigradu. Čuva ju stari Paližna. Odpeljejo ju v Neapelj, da bodo varnejši. Lahko bi se še pomirili s Šišmanom in to bi bilo za Benetke slabo.

— Ali če ju ubijemo? — vpraša Benečan in poda Lanceu mošnjo denarja.

— Ej, potem ni pomirjenja — se nasmehne Lance.

— Dobro je! Čakaj, danes je pisal škofu kanonik Lancelot pismo. Vrgli so ga iz škofije in postavili Čeha Ivana. Lučenac navaljuje na Zagreb. Ako ubijemo kraljici, vse porече: Pavel Horvat se je osvetil za izgubljeno škofijo. In Lance pomane veselo z rokami.

* * *

Noč je. V ječi v Novigradu spavata kraljici Jelisava in Marija. Temno je v sobi, samo pod sliko Matere Božje brli lučka. Na tleh se dvigne kamena plošča in skozi njo se prikaže glava Grka Zaneta, ječarja. Ob pasu mu visi mošnja z dukati, ki jih je dal Lance, da ubije kraljici. Pogleda prvo, pogleda drugo. Močno Jelisavo in slabotno Marijo.

— Katero najpoprej? A starejo, močnejša je. Ali prej moram pogledati cekine, ako so pravi?

Odre mošnjo in vzame nekaj dukatov v roko. Zlati so, rumeni so.

— Ej, sv. Marko beneški! — skoči veselo Grk! — A sedaj na delo! — Nekaj cekinov pade na tla, da zazvene. Jelisava se zbudi.

— Molči — reče Grk. — Horvati so me podkupili, (tako ga je poučil Lance) da vas ubijem, ali ne maram. Rešim vas! Jelisava skoči na noge in pade pred Mater božjo.

— Hvala ti! Marija, vstani, rešene smo!

Ostro zažvižga nekaj po zraku in zanjka pade na Jeli-

savin goli vrat. Močna žena strepeta, a Grk skoči k nji in jo jame daviti.

— Pozvoni — zagrgra Jelisava. Marija potegne za zvonec.

— Uh, zaškrta Grk. — Prokleti zvonec. — In stisnil je Jelisavo močneje.

Že se je slišal korak in govor pred vratmi. Že je zaškripal ključ v ključavnici. Grk še enkrat stisne Jelisavo in plane v odprtino. Kamena plošča se zapre, Grk izgine, a vrata ječe se odpro. V ječo plane z golim mečem Berislav. Strese se, ko zagleda Jelisavo z nabuhlimi očmi, mrtvo. Pristopi h kraljici in jo dvigne.

— Kraljica! Vstani! Kaj se je zgodilo?

— Ubili so mater. Nek človek jo je zadavil. Rekel je, da so ga podkupili Horvati.

— Laže — vzklikne Berislav in obraz mu zalije kri.

Kraljica ga prime za roko, plaho in milo ga pogleda.

— Berislav, ni res, ti nisi bil ž njimi?

— Niti jaz, niti kdo drugi, prisegam ti! A kje je lopov? — vpraša Berislav.

— Pogrešnil se je v zemljo, izginil je.

— K morju! — zagrmi Berislav. — Z mukami ga prisilimo, da prizna, kdo ga je poslal.

* * *

A pri morju je pričakoval Grka Šimon Lance in zarinil v njegova prsa bodalo, ter ga vrgel v morje, da se nikdar ne odkrije tajnost beneške republike.

XII.

Vest o smrti Jelisave se je raznesla daleč po svetu. Nekateri so verovali, da so jo zadavili Horvati, nekateri niso verovali. A kralj Šišman je zbiral vojsko. Desna roka njegova

je bil ban Nikola Gorjanski. Povsod se bije boj med ligo in Šišmani. Na Zagreb udari stotnik Lacko Lučenac. Udaril je besno na Kaptol, junaško so se branili kanoniki: Lancelot in Ivan iz Moravč. Kraj njih se je boril Stjepko Horvat.

— Živela kraljica Marija — je vpil Lučenac in gnal vojsko nad Kaptolce.

— Živio kralj Ladislav — je vpil Lancelot in odbijal naval.

Grički meščani so se zaprli v svoje hiše. Kraljičini so, a ne gredo nad Kaptol in ne poslušajo ukazov stotnika Lučenca. Stotnik je grmel, besnel, ali nič ni pomagalo. Živan Benkovič in mestni sodnik Nikola odvrne v obraz banu Ahaciju in Lučencu, da ne gredo nad Kaptol.

— Svobodni smo, branili bomo svoja prava. Ali Kaptolcev se nočemo dotakniti.

Planil je ban, planil Lučenac in zaprli so sodnika in Živana. Meščani so se zaprli v svoje hiše, samo smet, ki jo je kupil stotnik Lučenac, Paviša Gonč, gre z njim. Besno udarja Lučenac, ali trikrat ga vržejo nazaj junaški kanoniki, Navalci četrtič. Nove čete polete na kaptolski nasip.

— Naprej lopovi — vpije Lučenac in udarja po glavah onih, ki se umikajo.

— Držite se, ljudje — prosi Lancelot in zašepeče Stjepku:

— Propademo!

— Ne boj se! Dijak Miroslav se je srečno vrnil od brata Ivaniša. Še trenutek in liga bo tukaj.

Ali ljudje padajo, kakor snopje.

Tam na Ribnjaku branijo nasip junaški križarji. Na nje vodi plemiče Ivančane in kmete ljuti sovražnik Grga Prišlin. Danes je, kakor pobesnel. Oko mu seva in vsak čas kaže na leseno hišo kanonika Lancelota.

— Ono hišo moramo osvojiti. Tam je mnogo bogastva. Ženske pustite v miru! Naprej!

Plemiči naskočijo, ali junaški križarji se ne umaknejo. Ne vzklikajo, nego sekajo. Mrko je njihovo lice, mrki je plašč, a na njem beli križ. Ko lev udarja stari križar, Filip. Kamor pade njegov buzdovan, ugasne življenje. Silnejše naskakuje Grga, junaško odbijajo križarji, ali padajo drug za drugim.

— Samo še trenutek — kriči stari križar Filip. A Grga skoči na zid in odseka glavo mlademu križarju in vzklikne:

— Zmaga!

— Nazaj! — zagrmi Filip, — da ne poginemo vsi! K leseni hiši!

In braneč, se umika mrka četa, a za njo pritiska besen Grga.

Križar plane v hišo.

— Bratje, branite vrata!

Poleti v sobo. Pred bogorodico kleči Andjela.

— Andjelijo, za Boga, zakaj ne pobegneš?

— Gospod Lancelot mi je rekel, naj ostanem, dokler ne pride.

— Lancelot! Uh, zakaj ne pobegne? Premagani smo. Samo trenutek še. Prišlin naskakuje hišo. Beživa preko vrta za hišo.

— Beživa v imenu božjem — in deklica zgrabi sliko Marije, a v tem odnehajo vrata na dvorišču. Vriskaje navali druhal.

— Prepozno! — vzklikne križar. — Beži skozi okno! Branim te! — Deklica stopi a omahne pred sliko Marije in v sobo plane Grga z golo sabljo.

— Kje je deklina?

— Stran, satan!

— Deklino daj, ali zgubiš glavo — zarohni Grga.

— Vzemi jo — reče križar in odbije Grgov udarec.

Meča se križata. Sedaj se zabliška Grgin meč, a križar ga odbije in zaseka svojega v rame Grgi. Grga se umakne, nastavi meč... a evo, trombe glas.

Grga izbuli oči. V dvor poleti četa konjenikov, seka in kolje brez milosti.

— V ime Boga in lige! Sekaj! — grmi mlad vodja, Berislav Paližna.

— Milost — prosi Grgina četa in beži.

Grgino lice prebledi, oči mu zažare. Že se slišijo koraki. Skoči, kakor ris, odrine križarja in poleti nad deklico, zamahne, a križar zbere vso moč, skoči, izbije meč in mu zaseka roko. Grga skoči na okno, izdere nož in ga vrže v Andjelijo.

— To v spomin, Horvatova kri!

Deklica zakriči, nož se odbije od slike Marijine in se zasadi v rame križara Filipa.

— Uh — zaškriplje Grga z zobmi in skoči skozi okno. Križar pade, a v sobo plane Berislav.

— Andjelija, duša! — razširi roke junak.

— Mili moj! — vzklikne deklica in se mu vrže v objem.

Že je strl Lučenac Kaptol. Že so vrste borilcev redke, a Lučenac vedno besneji. A v tem zazvoni griški zvon, zazvoni zvon sv. Kralja.

— Liga gre, liga! — zagrmí od vseh strani.

— Uh! Sedaj! — se zgrabi Lučenac za prsa. — Nazaj vragovje! Liga ide! Za menoj?

K Lučencu plane ban Ahacij ves izven sebe.

— Stotnik, pelji vojsko v Ilico. Liga je navalila že na Kaptol. Silne čete gredo proti Zagrebu. Hiti za menoj, jaz letim v boj. Medvedgrad gori. Propadli smo.

* * *

In razvije se ljuti boj, ki je trajal celo noč.

Dokler se je pod Zagrebom bila hrvatska liga s stotnikom Lučencem in banom Ahacijem, skočijo Gričani na noge,

zapodijo stražo Lučenca in osvobodijo sodnika in Živana.

— Živio Živan! Živio sodnik! — se glasi v noč ter ga dvignejo na rame.

— Bratje, hvala vam — reče Živan. — S svojo krvjo hočem braniti pravice mesta. A sedaj naj čuvajo meščani mestna vrata! Stojmo pod orožjem, ako kdo navali, ne damo se kar tako poklati, kakor jagnjeta.

* * *

A ko zablesti v daljavi zlata zarja, pobegne stotnik Lučenec jezen in žalosten. Vojska njegova je bila razpršena in uničena, on premagan. Ponosno je stopala v Zagreb vojska hrvatske lige.

XIII.

Ponosno se dviga na Griču kraj Dverac kraljevska palača. Krog palače je krasen vrt, a v njem še krasnejši cvet, Andjelija. Sedi kraj starca, križarja Filipa.

— Ali ti je bolje, oče?

— Da, gospodičina! Bolje mi je, ali starost je tu. In če te kdo ogrebe, že čutiš. Tvoja skrb me reši — se nasmehe križar.

— Ne govori oče. Jaz ti lečim rane, a ti si mi rešil glavo.

— Nisem te rešil jaz, nego oni lepi junak Berislav — se je branil križar. — Nevarnost ti je pretila. Kmetje so mi rekli, da te hoče uropati Grga, in ti nisi pobegnila, kakor sem ti rekel. Ako bi ne prišel Berislav, bilo bi hudo.

Križar nagne glavo.

— Andjelija, Andjelija — se začuje glas in izza grmovja pribeži mlad junak, Berislav Paližna.

— Berislav, ti si! — vzklikne deklica. — Celi dan te nisem videla.

— Vesele vesti ti prinašam. Ujec Pavel prihaja iz Neapelja. Danes ali jutri bo tu.

— Vesele vesti? — Deklica se zamisli. — Skoraj se mi zdi, da mi prinaša ujec, kakor oblak, nove solze. Glej, prisegla sva, da se ne poročiva, dokler ne bo srečna domovina. A vojna se širi in širi. Srce mi plaka, vzdihujem za teboj in vsak hip mislim, da te ne poišče smrt na krvavem bojišču. Po dnevu mislim na te, mislim po noči. Razmišljam, kako lepo bi bilo, ako bi ne bilo zlatih kron, ne železnih mečev, da bi se ljubili vsi ljudje, kakor mi. Ti hitiš od boja do boja, a jaz sem, kakor jelka, ki stoji na viharju, prepuščena gromu in streli. Ah, zakaj sva prisegla?

— Prisegla sva, ker sva morala — reče svečano Berislav. — Andjelija moja, nečakinja Pavla Horvata, dvigni glavo, poglej me! Ali bi me marala, ako zlomim meč, med tem ko se bratje borijo? Ali bi me marala, da se napajam z rujnim vincem, ležim na mehki postelji in poslušam sladke pesmi, med tem, ko bratje trpe žejo in vzdihujejo ranjeni na trdi zemlji?

— Ne marala bi te, pri Bogu! — Deklica dvigne glavo in ljubeči srci se objameta.

Srečen ju je gledal stari križar Filip.

* * *

In prišel je škof Pavel iz Neapelja, a v Zagreb so prihiteli od vseh strani domovine junaki na zborovanje.

Na staro kraljevsko palačo na Griču posije zahajajoče solnce in njegovi žarki slabotno obsijejo stopnice, okinčane z zlatim cvetjem, in mlade junake v dvorani. Vse čaka, dokler škof ne spregovori, vse oči so uprte vanj. In Pavel Horvat se dvigne in reče:

— Zdravo, plemeniti bratje naše zveze! Zmagali ste! Hvala vam! Prinašam vam pozdrav od kralja Ladislava.

— A kje je kralj? vpraša velikaš Lacković.

— Pride, ko odbije napad Francije.

— Dete! — vzklikne prior vranski. — Kaj ga prosimo? Evo bosanskega kralja, junaka Tvrtka. Jaz sem za Tvrtka.

In za hip nastane burja in vihar. Dalmatinci so za Tvrtka, Slavonci in Hrvati za Ladislava. Beseda da besedo in prepir se veča.

— Pojdimo domov — vzklikne nekdo.

Berislav, bled in vznemirjen se postavi k vratom in Ivaniš ban skoči na klop in zagrmi.

— Mir! Ali je to vaša prisega? Naš stari greh, proklet bodi? V nevarnostih smo složni, a ko nam sreča pokaže prst, vleče vsak na svojo stran. Ali se borimo za krono? Kje je naša domovina, kje svetinja zakona in pravice, za katero žejamo, za katero smo se združili pod prisego v zvezo. — To je, kar nam bodi pred očmi?

— To! — reče Stjepko, knez krški. — Bodimo složni! Dajmo Ladislavu šest mesecev časa. Ako ne pride, izberemo Tvrtka, ker nas bo ščitil, čuval zakon in pravico. Bodimo složni, ker drugače postanemo plen krvnika.

Kakor tih dež na suho zemljo, so padale besede Stjepka krškega, na srca velikašev!

— Tako je, bodimo složni — zaori plemstvo in škof Pavel Horvat jih blagoslovi.

— Idite v ime božje! Boritě se za pravico! Vsakdo idi v svoj kraj! Ti prior, ban kralja Ladislava v troedini kraljevini, idi v Dalmacijo, in jaz grem s teboj. Bliže sem Neapelju, bližje zvitim Benečanom. Ti, Stjepko, odbijaj svojega brata Ivana krškega, ki nam ne da miru nego se druží s Šišmanom. Čuvajte kraljico Marijo, kakor punčico svojega očesa in če bo mogoče, spravite jo v Neapelj. Dokler je v naših rokah, je pol moči naše. A ti, Ivaniš, brat, kreni z vojsko v Slavonijo! Tam je sila največja. Tam so Šišmanovci, tam je Gorjanski.

— Ne bojte se — reče Ivaniš. — Naleteli bodo na trd oreh, ako mi daste junaka Berislava Paližno . . . Hočes li z menoj, Berislav?

— S teboj, junak, do smrti!

Ivaniš objame Berislava, in nato se objame vso plemstvo. Poljubi junak junaka in si obljubi zvestobo. Bog ve, ali se zopet vidijo vsi. Čaka jih ljuta borba, krvava vojna.

* * *

Noč je krasna. Škof Pavel vstane od mize, kjer je pisal in vzbudi slugo, da pokliče Ivaniša in Stjepka.

— Brata — reče jima škof! — Brat Lacko komaj vzdržuje Šišmanovi vojski. Berislav še mora nocoj na pomoč. Za njim gremo tudi mi, vsak na svojo stran. Samo eno me muči. Kam naj denem Andjelijo? Odločil sem se, da jo pustim tukaj.

— V levovem žrelu — plane Ivaniš. — Toliko, da je ni že ugrabil Prišlin.

— Ne boj se! Pustim jo pri poštenem človeku. Poznam ga do srca. Nikdo ne izve, da se skriva Andjelija v hiši griškega meščana.

V tem privede sluga v dvorano dva kanonika in dva griška meščana: Živana in sodnika Tomo.

— Bratje, predno odidem, bi rad še nekaj uredil. Ne koljite se, ne prelivajte krvi! Krivci so na eni, kakor na drugi strani. Bodite ljudje, bodite bratje! Vem, da Gričani niste z nami, mi vas ne silimo. Nikdo se vas ne dotakne, ne vas, ne vaših pravic. Bodočnost pokaže, kdo bo vladal, ali Marija ali Ladislav. Ali naj bo do tedaj med vami mir! Ne koljite se!

— Ne bomo se — rečejo kanoniki, rečejo Gričani. In Lancelot, kanonik, stisne roko Živanu Benkoviču.

— A sedaj z Bogom — reče Pavel. — Na srečno svidenje.

— Škof — reče skozi solze Lancelot. — Zakaj nas zapuščaš?

— Narod me kliče, brat kanonik. Nisem več škof. Zaveznik sem pravice in resnice!

Škof objame kanonike, poda roko sodniku Tomu in zašepeta Živanu:

— Živan, ostani!

In ostali so sami, škof, Ivaniš, Stjepko in Živan.

— Živan, puščam ti v varstvo Andjelijo. Čuvaj in pazi na njo, kakor na rodno hčer. Čuvaj in skrivaj jo pred svetom, da jo zloba ne dohiti. Ne pravi nikomur te skrivnosti. Brani in ščiti jo, kakor oče. Prisezi nam!

— Prisegam — reče Živan.

— A sedaj, evo ti pol zlate verižice in pol obdržim jaz. Kdor ti prinese mojo polovico, temu predaj Andjelijo.

— Hočem, škof! Tako mi Bog pomagaj!

In trenutek za tem privede Živan v svojo hišo v temni noči zaplakano Andjelijo. Srce ji je drhtelo, duša trepetala, in solze so drsale po licu, ko se je poslavljala od ujeca in Berislava, ki je stal nem, kakor okamenel. In ko so jutranji zvonovi zvonili budnico, je hitel Berislav žalosten na pomoč Lacko Horvatu, a na postelji je klečala bedna Andjelija sklenjenih rok in šepetala:

— Pojdi, pojdi, ali vrni se, vrni!

XIV.

Solnce sreče zasije mlademu kralju Šišmanu po mnogih vihnih dneh. Hrvatska Dalmacija in Slavonija je bila njegova. Visoko je dvigal glavo ta slabi kralj, kakor da je vse to osvojil on, a pozabil je, da je meč hrvatskih orjakov Nikole Gorjanskega in Ivana krškega nadvladal mogočna orjaka hrvatska Ivaniša Horvata in Ivana Paližno, priora vranskega. Kumovala je temu tudi ljudovlada beneška. Po-

tisnila je priora v Novigradu z morja, a Ivan krški s kopnega, boreč se s svojim bratom Stjepkom, ki je hitel prioru na pomoč.

Brat pobije brata, Ivan krški Stjepka krškega. V Novigradu zmanjka vode in naposled junaške borbe preda stari prior beneškim galejam kraljico Marijo. V Slavoniji zmaga ljuti maščevalec Nikola Gorjanski, zbravši zadnjo Šišmanovo vojsko, Ivaniša bana in Berislava Paližno. Tudi oni poiščejo, kot prognanci sramotno zatočišče pri bosanskem kralju Tvrtku. Pade tudi Zagreb, kanoniki pobegnejo, a Grič preda pijani častnik lige, Gregorović za petsto cekinov, ter izvabi z golju-fivo pretvezo Lackovićevo posadko na plan. Tako prebiva v kraljevskih dvorinah kralj Šišman in čaka svojo ljubljeno kraljico Marijo. Ljubljeno? Mar ljubi slabo deklico. Ne! On ljubi širono kraljestvo Ljudovitove hčere.

Danes pride kraljica Marija. Pred Zagrebom se je zbrala silna vojska. Tu so čete Gorjanskega in drugih velikašev. Vse je danes v sijajnih oblekah, vse je veselo, vse čaka kraljico.

Med velikaši pod šotorom je kralj ves v sijaju zlata.

In pride kraljica, spremlja jo z golo sabljo knez Ivan krški, ter jo preda kralju. Iz nosilnice stopi bolehnna, bleda žena, odeta v črno obleko z molekom in molitvenikom.

Kralj poleti k nji! A ona zaplaka in vzklikne:

— Moj Šišman! Evo ti darila pokojne moje matere, Jelisave! Evo rožnega venca! Prisezi, da jo maščuješ!

Kralj objame kraljico in obrne glavo proč od bolnega in grdega lica Marijinega. Strese se, a nato priseže glasno:

— Prisežem! — In natakne molek na meč.

V tem opazi kraljica viteza, oblečenega v črno obleko. Vse je na njem črno. Obleka ščit, samo na ščitu se beli srebrn napis: »Smrt Horvatom in Paležnikom.« Kraljica se zravna, oči se ji zaiskrijo . . . To je bil Nikola Gorjanski.

— Nikola — vzklikne drhteče kraljica! — Nisem te videla od onega krvavega dne pod Gorjanami, kjer so ti ubili očeta! Ali si pozabil na osveto?

— Moj ščit in napis priča ti, kraljica, da nisem!
Kraljica stisne roko Gorjanskemu in reče Šišmanu.

— Utrujena sem. Pojdimo. Čemu ta parada?

In sijajna povorka krene na Grič. V povorki so trije Benečani. Zvito namigujejo drug drugemu.

— Glej Šišmana, kako se drži, kakor da je on osvobodil kraljico — reče eden.

— Naj ga! Skuhamo mu kropa vrelega. Sedaj smo spor poostrili.

— Kraljica veruje, da so Horvati umorili mater Jelisavo — doda drugi.

— Kalili bomo vodo in pomagali enim in drugim, samo da več nalovimo — se nasmeje tretji.

* * *

In povorka pride na Grič. Pri mesniških vratih jih sprejmejo slavni obrtniški stanovi s svojimi znaki. Peki nosijo velik hleb kruha, čevljarji čevlje, krojači škarje. Na pozdrav sodnika odzdravi kraljica, pokusi kruh in sol in reče:

— Hvala moji Gričani!

To je bilo vse, kar je znala hrvatski. In kraljica ide dalje. Povsod jo sprejema griško ljudstvo, gleda, obžaljuje in plaka. Mnogo je pretrpela, mnogo.

Skozi okno Živanove hiše gleda tudi Andjelija. Plaka za ujcem Lackom. Zvedela je od Živana, da so kraljevi vojaki rekli, da je poginil pred Požego.

V tem vzklikne mala deklica Isa, hčerka pokojnega mlinarja Zlatobradića, ki je bivala pri Živanu.

— A glej onega črnega! Kdo je to? — Andjelija po-

gleda črnega viteza — Nikolo Gorjanskega, pogleda ščit in napis in se onesvesti.

Kralj in kraljica sta prvi dan posvetila počitku. A v jutru drugega dne prihite velikaši kraljevine v griški kraljevski dvor. A pred vsemi ban Ahacij Prodanić, ki je hitel, da pokaže svojo revščino. Oholo jih sprejme kralj Šišman s kraljico. Govoril je oholo in ponosno, hvalil se s svojo močjo in grozil onim, ki bi dvomili.

— Strli smo kači glavo! Gorje nevernikom! Vse potep-tamo. Tudi vas, kanonike: tudi vi ste s kraljem Ladislavom! Škof Ivan! — reče kralj škofu Ivanu Čehu, nasledniku Pavla Horvata. — Pazi na te ovce. Pridejo pod nož!

Kanoniki sklonijo glave, a kralj je grozil naprej. Hvalil je Gričane in postavil za bana kraljevine Lacka Lučenca. Zaškriplje z zobmi Ahacij Prodanić, zaškriplje tudi Ivan krški. Eden je izgubil banstvo, a drugi spozna, da oholi Šišman imenuje tujca za bana in krši stara prava kraljevine, za katera se je boril in rešil kraljico. A evo mu hvaležnosti. Kralj mu poklanja Horvatova posestva. Kaj mu bodo? Pravico naj da kraljevini! Besno pograbi za rame Nikolo Gorjanskega.

— Nikolaj, ali si ga slišal? Ali vidiš, kako se tepta pravica domovine!

— Ničesar ne vidim. Vidim samo osveto! A ko izgine Horvatova kri, bom mislil na drugo.

— Tako — udari Ivan krški s sabljo po tleh. — Mislil sem, da si človek. Zbogom!

— Ivan, stoj — vzklikne Gorjanski in se zave! Ali Ivan krški odide ponosen iz gradu.

Že je obžaloval Gorjanski svoje besede, ali v tem ga pozovejo h kraljici. Dolgo sta se razgovarjala, kovala in snovala. Besna kraljica je vlivala kapljo za kapljo v srce Nikolajevo: Osveta rodu Horvata in Paližne!

Tisti večer, ko so pijani vojaki prepevali in kričali po Griču je prišel Grga Prišlin k Dragi Gončinki.

— Dober večer, Draga!

— Vrag Grga! Ali si živ in kje si bil tako dolgo?

— Eh, klatil sem se z vojsko, odkar me je Pavel Horvat pognal radi Živanovega sina! Ali sedaj je prišel čas osvete. Škof Ivan me je sprejel za župana. Grga je zopet gospodar, Grga poplača Griču. Škof je slab in lakomen na denar. Izprešam vse, samo da se maščujem za moje trpljenje. Ali glej — pokaže Gončinki mošnjo dukatov — ti moraš pomagati. Horvati so odšli, ali Andjelija je tu. Poišči jo, da jo ugrabim in se osvetim Horvatom.

Gončinka pogleda denarnico in oči se ji poželjivo zasvetijo.

— Krasni denar; iskati hočem in jo najdem. Ali kaj je z Živanovim sinom?

— Kaj? Raste in krepi se. Vsak dan mu pripovedujem, da se mora osvetiti Živanu Benkoviču. Naj ubije sin očeta, to bo moja radost!

— Vrag — reče starka in Grga odide.

XV.

Že je prenehalo kraljevo slavlje! Vse je mirno na Griču, vsakdo gre po svojem poslu. Samo razpuščena kraljeva vojska še postopa okrog. Presedajo vsem s svojim drznim obnašanjem. Jest je treba, a kralj jih je odpustil, da mu ni potrebno je prehranjevati.

Ena četa se je zbrala pod Susjedgradom in sedaj ropa in pleni po zagrebških trgovinah. Nek večer stopi v hišo Živana Benkoviča debel, velik človek z zavezanim očesom, oblečen v obleko vojaka Ivana krškega. Na prsih mu je bliščala velika frankopanska zvezda. Gospa Jela opazi skozi okno čudnega gosta in zakliče:

— Živan! Nek vojaški vrag gre k nam!

Živan poskoči in zastavi vojaku vstop.

— Kaj hočeš?

— Iščem mojstra Živana, ali bolje žensko, ki je v njegovi hiši — se razkorači vojak.

— Pri meni ni nobene ženske — reče mrko Živan. — Jaz sem Živan Benkovič.

— Tedaj sprejmi to pismo. Prečitaj in tvoja volja je, da me sprejmeš ali odženeš.

Živan prečita pismo. Bilo je od škofa Pavla.

— Vstopi v božjem imenu!

Za trenutek nato odloži vojak obvezo z očesa in pred Živanom in Andjelijo stoji križar stari Filip.

— Oče Filip — vzklikne Andjelija. — Odkod v tej obleki?

— Ej, gospodična — se nasmeje stari križar. — Prihajam iz Bosne. Prinašam ti vesti od tvojih dragih. Moral sem nekako priti v Zagreb. Mi smo premagani, povsod so Luksenburgovci. Zato sem se domislil in se prijavil v četo kneza krškega. In tako je Ivan krški privedel s svojo četo poslanca Pavla Horvata. Druge poti ni bilo.

— Ali so vsi živi in zdravi? — vpraša Andjelija.

— Vsi razun enega, — tu sklone križar glavo — ujec Lacka ni več. Ubil ga je buzdovan Nikole Gorjanskega. Bilo je to pri reki Bosuta. Vojska je udarila v vojsko, Luksenburgovci v nas. Borili smo se, kot levi, glave so letele z vratov, kot mak pred srpom. Na desno se je bil ujec Ivaniš in Korpada, na levo Berislav, Hedervar in jaz, a v sredini ujec Lacko. Na nas je navalil stari Morovič, a ujec Lacko je junaško odbijal gospoda Šimontornjo. Zdelo se je, da zmagajo oni, pa zopet, da mi. Naenkrat se dvigne prah in Šimontornji prihiti na pomoč Gorjanski. Besna konjenica plane na utrujene Lackove vojake. Videli smo, da je hudo.

Pomagali bi radi, a se ni dalo, ker je besno pritisnil na nas stari Morovič. In zapazil sem, da je padel Lacko, da je padla kraljevska zastava. Bili smo premagani. Umaknili smo se v Požego, ali oblegali so nas zlodeji. Zmanjkala je hrana, zmanjkalo vode in vojska je postajala nezadovoljna. Jeli smo že misliti na predajo ali na junaški izpad, da poginemo slavno, kar pride frater in prinese glas od gospoda Šimontornje.

— Bratje, z vami sem, akoprav služim Sišmana. Ako ne pobegnate, vas pokoljejo, naj se predate ali ne predate. Jaz vas spustim skozi moje čete; konji so že pripravljeni in prevoz tudi! Bežite v Bosno!

Kaj smo hoteli? Zaupali smo Šimontorniji, ker nam je poslal sina za jamstvo. Dogovorili smo se z vojsko, da se jutri predamo, a po noči smo pobegnili skozi čete gospoda Šimontornje.

Ob zori smo bili v Bosni, pred nami bosenske gore, za nami srebrnopena Sava. Gledali smo tužno svojo domovino. Ivaniš je sedel na panj in močno telo mu je drhtelo, ali vsled jeze ali žalosti, ne vem. Berislav je zataknil svoj meč v zemljo. Izgledal je, kakor križ na grobu.

— Glej Filip, — se obrne k meni — to je grob naše svobode, to je grob moje sreče. Solze so mu zalile oči a on se je glasno nasmejal.

— Moj Berislav — vzdihne Andjelija.

Vlekli smo se, žalostni in pobiti kraj Vrbasa dalje v Bosno. Zdihovali smo, samo ujec Ivaniš se je razsrdil.

— Ne stokajte! Poklestili so nas! Kaj zato, še je deblo zdravo! Še lahko ozeleni! Dokler je duša v meni, ne bom miroval za pravo svoje domovine. A evo, še je brat Pavel pri morju, še je stric tvoj, Berislav, prior Ivan. Kraljica je v njihovih rokah, morda jim je sreča milejša, nego nam.

In tako smo prišli v Sutjesko h kralju Tvrtku. Srčno nas je sprejel, nastanil nas v svojem kraljevskem dvoru.

Ali tu nas je doletelo še hujše. Našli smo škofa Pavla. Dokler bom živ ne pozabim, kako sta se srečala dva brata Horvata Ivaniš in škof Pavel. Prva solza je potekla za Lacka, prvi vzdih je veljal domovini, prva beseda je bila Andjelija.

Škof je prišel pred nami v Sutjesko. Kraljico so ugrabili Luksenburgovci s pomočjo Ivana krškega. A drugo veste že itak. Tekel je dan za dnevom in skrb za tebe gospodičina je rastla vedno bolj. Povsod vlada Šišman, krvni sovrag rodu Horvatov in Paližen. Nikdo si ne upa čez, zakaj glave so zapadle.

Dolgo sem gledal to skrb in se odločil, da se prijavim v vojsko Ivana krškega ter tako pridem do tebe, da ti prinesem vesti od tvojih dragih.

Tu preneha križar in potegne iz nedrij mali ovitek. Odpre ga. Bili so cekini, katere je poslal ujec Pavel za Andjelijo, a zraven cekinov je ležal šopek vijolic.

— Cekine ti pošilja ujec Pavel. Rabila je boš. On ve, da si pri poštenih ljudeh. Vijolice ti pa pošilja Berislav. On jih je nabral in poljubil. Naj ti povejo, da je tvoj.

Andjelija zaplaka in pritisne vijolice na usta.

— Kaj mi bodo cekini? Dobro mi je pri teh ljudeh. Ali kedaj odidem k onim mojim dragim? Rada bi šla sedaj, oče Filip!

— Ne, gospodičina. Še ni dal škof polovico verižice. Ostani tu, varna si. So tudi tukaj bratje križarji, ki te čuvajo, a ti zato niti ne veš.

In dolgo so se pogovarjali. Konečno se dvigne križar, Andjelija zaplaka, zaplaka tudi Živan in Jela. Stari križar odide in odnese rožo Berislavu.

XVI.

Davno je že, kar so minili zagrebški krvavi dnevi. Vse je zopet mirno.

Ban Lacko Lučenac je lahko živel brez skrbi in Ivan Čeh je lahko mirno škofoval. Ono plemstvo, ki je pripadalo Horvatom in Paližnom, se je razpršilo pred Šišmanovim krvniškim mečem. Edino v Primorju in Dalmaciji ni bilo miru. Tu so spletkarili Benečani, ki so bili na videz Šišmanovi prijatelji, a so v resnici delali za se. Z druge strani pa se je širila moč Tvrtka, kralja bosenskega, ki je sprejel hrvatske vstaše, Horvate in Paližne. Glavni steber Tvrtkov je bil Ivan Paližna, prior vranski.

Nekega dne dospejo v Zagreb trije fratri in se napotijo v križarski samostan. In tisti večer pride k griškemu vraču Kavarjoliju Italjan — Benečan Badoer.

— Slišiš, Kavarjoli, — reče Benečan osuplemu vraču in njegovi sestri, lepi Lukreciji. — Vidva sta se nastanila tukaj pod tujim imenom, kot brat in sestra, a v resnici sta ljubimca, ki sta ubila v Italiji starega bogatina, Pazita se!

Kavarjoli in lepa Lukrecija prebledita. Toliko let sta živelale lepo mirno, seveda ne v ljubezni. Ljubezen se je ohladila. Vrač je pil in slepo ubogal Lukrecijo, ki je bila zelo stroga z njim, a sama se ljubkala z visokimi gospodi, ki so noreli za lepo Italjanko. A sedaj, evo, pride vse na dan. Stala sta pred Badoerom, kakor dva kipa z odbito glavo.

— Nič, nič — se je nasmejal zvito Benečan Badoer. — Za vse se najde pomoč. Kaj mi mar bogatin in mrlič; več mi je do živih ljudi. Roka roko umiva. Vidva morata storiti beneški republiki uslugo. V Zagreb so dospeli trije fratri. Laži-fratri so to, posłanci bosenskega kralja Tvrtka. Morata jih najti in izdati, zakaj tako hoče beneška ljudovlada. Prišli so zato, da se dogovore s hrvatskim plemstvom, da ga pridobijo za Tvrtka. Delajta, ljudovlada ne pozablja uslug. Ali drugače?!... — Badoer zažuga in odide.

In v resnici niso bili to tri fratri, nego trije poslanci

bosenskega kralja Tvrtka, Vojvoda Hranić, Berislav Paližna in križar Filip. Prišli so, da pridobijo za Tvrtka hrvatsko plemstvo in da odvedejo Andjelijo. Prišli so v Zagreb in odšli v križarski samostan.

* * *

Kača je, zvita kača Benečanka Lukrecija. Iskala je in iskala, dokler ni našla.

Bivši ban Ahacij Prodanić ima sina Mikića Prodanića. Veljaven junak je, ali slab človek, udan pijači in ženskam. Vedela je Lukrecija, ljubica bana Lacka Lučenca, da se bivši ban, Ahacij Prodanić, ki je imel hišo zraven kraljevskega gradu na Griču, srdit na Šišmana od takrat, ko ga je odstavil od banske časti. Zato je razplela svoje mreže na široko. Mladi Mikić Prodanić je že prej norel za Lukrecijo, a ga ni marala, ter je rajše imela Lučenca. Ali sedaj. Sedaj je treba, da ga pridobi.

Po krčmarju Tomažu sporoči Mikiću Prodaniću, da ga neizmerno ljubi. Mlademu Prodaniću vzvalovi kri in ves srečen poleti k lepi Lukreciji. Ona ga sprejme z razprostrtimi rokami, ga objame, ter mu natoči vina, žarkega, italjanskega vina. Mladec je pil, plamtel a beneška kača je prežala. Ovila mu je roko krog vratu:

— Tri dni je že, odkar sem ti poslala rožo, zakaj nisi prišel takoj. Ti ljubiš drugo!

— Ah, prosim te — zajeclja pijani mladec — delo mi ni pustilo. Imamo sestanek v naši hiši kraj Dverac.

— Kak sestanek? — zamiži Benečanka in ga stisne tesneje k sebi.

— Plemstvo in mi ne maramo Šišmana, hočemo Tvrtka. Evo to je, a ne ljubavne stvari. Prišli so ljudje iz Dalmacije.

— A kje so? — vpraša urno Lukrecija.

— Ne vem, dušica — objame Prodanić Lukrecijo. Pojutrašnjem se sestanemo v naši orožarni, ki je blizu moje sobe.

— Oh, — se hlini Lukrecija žalostno in nasloni glavo na prsi pijanega mladca. — Potem te zopet ne vidim cele dneve, a moje srce plamti za teboj!

— Skočim k tebi — reče ognjeno Prodanić.

— Eh, tu se ne smeja več sestajati. K vraču prihajajo ljudje. Najbolje je, da se sestaneva pri tebi v tvoji sobici. Ali imaš ključ od malih vrat, ki vodijo v vašo hišo?

— Imam — reče od radosti žareči mladec. — Evo ga. Jutri napravim za se drugega.

Lukrecija shrani ključ, oči ji zasijejo.

Pijani mladec pa spusti pijano glavo v krilo kače.

* * *

Škof Ivan Čeh je bolehen človek. Vsak hip je razdražen, izgubi zavest in jame drhteti in besneti. Zdravi ga Grga Prišlin in Draga Gončinka.

Ubogi škof je povsem v njunih rokah. Gončinka mu napravlja taka zdravila, ki mu za trenutek pomorejo, a nato postaja še besneji in slabiji. Grga Prišlin ustreza lakomnosti bolnega škofa in gleda, da mu pridobi kolikor največ denarja. Njun načrt je gotov. Gončinka usmrti škofa, ko izve, kje ima denar. Denar škofov postane plen Gončinke in Prišlina.

Prišlin izmišlja nove dohodke škofu in preliva kri, da se maščuje nad kanoniki in Gričani. Nekega dne pride Grga k škofu Ivanu in prinese neko ponarejeno pismo s kraljevskim pečatom.

— Škof, gospod! Ti si predober. Kanoniki pobirajo vse, a ti ničesar. Ali glej, tu je pisano, da pripada škofu šestnajsti del od vsega griškega vina in žita. A sedaj je žetev.

Bolehen škof prebledi in oči se mu zaiskrijo.

— Hvala ti, Grga. Ti si edini človek, v katerega zaupam. Ne iščem tujega, a svojega ne pustim. Oprostim jim

za vsa prejšnja leta, ali za letos poberi.

S četami konjenikov in tovnimi vozovi navali besen Prišlin na Grič. Vrata so bila odprta, nikdo se ni nadejal kaj hudega. Meščani so se upirali, ali sila ne pozna Boga. Grga je šel od hiše do hiše in jemal vsaki šestnajsti snop žita.

Živan Benkovič in sodnik vzkipita, ker ni nikdo slišal, da bi svobodno mesto plačevalo škofu šestnajstine. Grga se je samo smejal in vzpodbujal svojo četo, naj ropa in pleni.

— Ako se kdo upira, — naj se mu da pokusiti orožje.

Sam Grga z močno četo pride k Živanu.

— Ej, Živan — vzklikne škodoželjno. — Evo me v goste! Pripravi obed, daj vina mojim ljudem!

— Krvnik! V tej pošteni hiši za te ni vina, niti žita! — In Živan se postavi v bran za svojo lastnino in se postavi kraj voza, kjer je bilo naloženo žito. Ali Grgini konjeniki ga odrinejo stran in prevrnejo voz. In Živan je moral gledati, kaj dela krvni neprijatelj.

V hiši pa so plakale ženske in gledale skozi okno, kaj se godi. V hiši je bil tudi mladi Berislav, preoblečen v vaško obleko. Kakor blisk plane Berislav in izdere meč.

— Berislav! Ostani! — vzklikne Andjelija. — Spozna te, ujame te in te ubije!

— Pusti Andjelija! Ne morem gledati krivice! — In hotel je ven, ali zadrži ga križar Filip. — Gospod Berislav! Pamet! Krivica se godi, ali treba je čuvati življenje za domovino! Bodi miren!

Berislav zaškriplje z zobmi in spusti meč. Križarjeve besede so bile resnične in pametne.

XVII.

Lukrecija je imela ključ od Prodaničeve hiše. Lukrecija je imela v rokah mladega Prodanića in s tem je bilo v njenih rokah vso zarotniško plemstvo kraljevine Hrvatske in

Slavonije, ki se je imelo sestati v Prodaničevi hiši. Zvita kača je zvito zamislila svoj načrt. Ko se je povrnil ban Lučenac iz Primorja, kjer se je zaman trudil, da pomiri Trogirane in Zadrčane, je šla k njemu.

— Ban, to bi lahko povedala tudi komu drugemu, ali srce me vleče k tebi. Izdajice kralja Šišmana se nocoj sestanejo na Griču. Povedem te tja. Proslaviš se pred kraljem zato, a jaz zahtevam troje. Prvič: nikdo ne sme zvedeti, da sem ti povedala jaz: drugič, kralju in kraljici moraš imenovati moje ime. In tretjič, naj mi Šišman izplača petsto cekinov. Zaslužila sem jih. Za kralja jamčiš ti, in mi moraš dati pismo z banskim pečatom.

Začudeno je gledal ban Lučenac svojo ljubico, nato je pristal na vse. In celi dan si je veselo mel roke.

— Zelo ugoden slučaj. Kralj tako ni povsem zadovoljen z menoj. A sedaj pokažem, kaj je Lučenac. Častniku ukaže, naj bo pripravljen s tri sto banskih vojakov. Nato sede, se do sita naobeduje in jame piti vino. Lice mu je žarelo. Ali v tem stopi sluga in javi, da je dospel glasnik od kralja. Glasnik mu je predal pismo in takoj odšel. Lučenca nekaj zazebe pri srcu. Vzame pismo in ga odpre. In za trenutek je njegov obraz bleдел in zopet rdel. Naenkrat plane po koncu.

— Tako? To sem zaslužil, jaz, zvesti Lacko Lučenac. Odstavljaš me od banske časti, ker nisem nič. Detrik Bubek postane ban! Naj bo, ali čakaj Šišman!

In ban raztrga kraljevo pismo in ga vrže skozi okno.

* * *

Noč je. V hišo Ahacija Prodanića je izginjala urno senca za senco. In ko je katera vstopila, so se zaprla vrata. Niso to sence, živi ljudje so. To so velikaši slavonski. Prihajajo na shod, da odstaviijo nasilnika, omahljivca, kralja Šišmana.

Na prvem mestu v dvorani sedi mrk Ahacij Prodanic in kraj njega trije vaščani. To so vojvoda Hranič, Berislav Paližna in križar Filip, poslanci Tvrtkovi. Prišli so kot fratri, ali da so varnejši, so se preoblekli v vaščane.

— Bratje — spregovori Berislav. — Vem, da ste nezadovoljni s Šišmanom. Želite drugega kralja in mi smo prišli da se z vami dogovorimo. Prinašamo vam pozdrav od kralja Tvrtka. Silen junak je to, veljaven človek. On bo ščitil stara prava te kraljevine. Kdor hoče biti z njim od srca, naj pride naj podpiše zaroto. Kdor noče, nikdo ga ne bo silil. Tvrtko ne želi bratstva s silo, nego prijateljstvo po srcu. Škof Pavel je še tudi sedaj za otroka Ladislava. Prisega ga veže, a sam uvideva, da iz neapeljskega kraljeviča ne postane nikdar hrvatski kralj, zato nam je dal svobodno odločitev. »Svojo prisego hočem držati,« pravi, »ali ta vas ne veže.«

Berislav je govoril ognjeno, govoril je živo, a govoril je tudi resnico. Vedeli so vsi za njegovo pošteno in junaško srce. Zato ni bilo nikogar, ki bi se ne strinjal z Berislavom. V srcih vseh je bila ena misel, ena želja.

Živila svoboda domovine, živel kralj Tvrtko!

— Bratje — nadaljuje Berislav. — Ne skrbite za vojsko. Dobite jo in tudi denarja. A sedaj naj gospod Mikić Prodanic prečita zarotnico. In Mikić jame čitati.

— Prisežemo, da hočemo, dokler je življenje v nas, se držati bratske zveze in jo braniti z junaško desnico. Nikdar nečemo izdati pravic te kraljevine, kateri naj vlada bosenski kralj Tvrtko.

Vsi boljari so položili roke na zarotnico, pritisnili svoje pečate in gromko, kakor eden, zagrmeli:

— Prisegamo!

Srca so utripala zanosno, čela so se razvedrila. Ali v tem se odpro vrata orožarne. S svetilko v levici in z mečem v desnici stopi med boljare ban Lacko Lučenac.

— Dober večer — zaori banov glas.

— Izdani smo — zašepetajo plemiči blede in začudeni.

— Kje je izdajica, da ga raztrgamo?

In meči so se zasvetili.

— Dober večer, gospoda — se zagrohoče ban. — Kaj me gledate? Izdali ste kralja in se potegujete za Tvrtka. Med vami so trije hudodelci! Vsi so v mojih rokah. Samo mig in stotine vojakov plane sem! Vsi bodele obsojeni na smrt! A kaj mislite, da storim jaz?

In ban pogleda boljare krog sebe.

— Podpisati hočem ono zarotnico.

Nato vrže stran meč in nož ter podpiše zaroto.

— Evo, to stori boljar Lacko Lučenac.

— A ban? — vprašajo junaki.

— Ban je Detrik Bubek.

— Zopet tujec — zaškriplje z zobmi kanonik Lancelot.

— Gospod Lacko — pristopi stari Ahacij Prodanić. —

Naš si, ali povej, kdo za Boga nas je izdal?

— Ne vem, gospod Prodanić! Sem me je privedla ženska. Za njo moram biti možki, ker ve vse.

Bled in trepetajoč stopi naprej mladi Prodanić.

— Ne iščite krivca. Jaz sem. Nisem izdajalec, ali ženska me je premotila s svojimi objemi. Poln vina in strasti sem izdal največjo tajnost. Krivec sem, ali za ta greh hočem delati pohoro. Oprosti, oče, oprostite gospoda!

In mladi Prodanić zapusti ves žalosten orožarno. Spremljalo ga je besno oko starega Ahacija.

* * *

Mikić odide v svojo sobo ter se vrže na postelo, da umiri vznemirjeno srce. V sobi nekaj zašumi.

— Ali si ti ban?

Mikić prižge svetilko.

— Oho, glej mojo golobico! Ljubezen jo je prignala k meni. Pridi draga, da ti pripravim lepo posteljo.

In besen Prodanić pograbi Lukrecijo za vrat in jo vleče do železnih vrat in dalje po hodniku.

— Pusti me — vzdihuje Lukrecija.

Ali čvrsta roka Prodanićeva odpre vrata in vrže v podzemeljsko ječo lepo Lukrecijo. Ključavnica zaškriplje in Lukrecija ostane sama. Oči so ji žarele in pogled je sipal strup. Mladi Prodanić odide v svojo sobo in zaspi. Ali v snu se mu je zdelo, da se dviga proti njemu stotine rok, ki so kazale nanj.

— Izdajica, evo izdajalca.

Grga Prišlin je dobro vedel, da je Andjelija nekje v Zagrebu in naprosil je Gončinko, da jo poišče. A Gončinka ne gre nikamor in vendar vse ve. Ima namreč svojega voluhra Pavišo Gonča. Ako ne najde on, ne najde nikdo. In našel je. Med tem, ko je Grga Prišlin jemal snopove na Živanovem dvorišču in se Živan mučil, da ga odbije, je gledal Paviša brezbrizno v okna Živanove hiše. Tu se prikaže Jela, prikaže mala Isa, a prikaže se tudi Andjelijina glava. Spoznal jo je lopov Paviča.

Z resnim licem je šel h Gončinki, izvabil iz nje najprej dukat in nato dodal:

— Ptičica je pri Živanu.

Starki zaiskre oči. Ima jo, ima Andjelijo. O, kako se bo veselil Grga, a ona? Ona dobi mošnjo dukatov. In starka napoji Pavišo Gonča. V jutru pa je že nesel Paviša pismo Prišlinu in od Prišlina Gončinki.

Zvita je Gončinka. Dobro ve, kje boli srce. Pozvala je je k sebi Jelo Živanovo.

— Jela! Sin, ki si ga davno izgubila, se ti povrne. Ali moraš storiti to: Na ono stran potoka Cirkvenika, na kraju Kaptolske Nove vasi je mali most in razpotje. Pridi tja po-

noči in s teboj čista devica Andjelija, ki je že dve leti v tvoji hiši. Vsaka naj dene na zemljo po deset cekinov ter prižge sveče.

Trikrat obideta to sveto mesto in vsaka naj izmoli tri očenaše. Tja bo prišel človek in ti privedel sina, a vidve samo molita in ne govorita. In ko dobiš sina, pokrižajta se in se vrnite domov.

Jeli je hotelo počiti srce. Razveseli se in zopet vžalosti.

— Pri meni ni Andjelije — reče mrko.

— Ti lažeš — zakriči Gončinka. — Ne delaj tako, da ne vzame zlodej vsega.

— Ali odkod ti to veš in zakaj mora biti Andjelija?

— Odkod vem, reče važno starka. — Sam Bog mi je rekel v sanjah, da mora biti čista devica. In uprav to je Andjelija. Ako se vse točno ne izvrši, ne dobiš sina. Še eno! Za to ne sme nikdo vedeti, niti Živan.

In Jela je verjela. Mati je, srce ji plaka za edincem. Treba samo pridobiti Andjelijo. Andjelija ni verovala v vraže, ali vseeno je obljubila Jeli, da ji pomore. Mili Bog, ali naj bo nehvaležna nji, ki jo že več kot dve leti čuva in hrani. In če jo stane glavo, ne mogla bi biti nehvaležna ona ... Horvatova kri.

In pristala je na Jeline prošnje. Dolgo sta se razgovarjali. In dekliško srce je želelo pomagati bedni materi, da reši edinca. Govorili sta odkrito in glasno, zakaj v hiši ni bilo nikogar razun male Ise, ki pa je mirno spavala.

* * *

Znočilo se je. Na kaptolski strani v mlinu ob potoku Cirkveniku sedi dvorski župan Grga Prišlin. Dobro volje je nocoj. Pije vino, smehlja se in govori samemu sebi:

— Prokleta Horvatova kri, danes si moja. Škof Pavel! Prišel je dan maščevanja. Za nekaj trenutkov bo Andjelija v

mojih rokah in potem bo, kakor je bila Dobra.

In lopov si pogladi zadovoljno brke. Mlinar pripelje svojega učenca, kakih petnajst let ter mu natakne kapo na glavo. To bi naj bil Živanov Benko.

V tem se odpro vrata in pokaže se glava brez ušes . . . Martin Božič.

— Prihajata s svečami! — reče tat in izgine.

— Na noge — zapove Grga: — Primite ono, katero pokažem, razume se, mlajšo.

In Prišlin se napije iz vrča, nato pa skoči na plan ter potegne seboj mlinarjevega učenca.

K razpotju sta korakali dve ženski v dolgi, črni halji. Prišlin se postavi na stran, in ženski postavita sredi razpotja sveče ter jih prižgite. Nato jameta moliti.

V tem pristopi Prišlin z mlinarskim dečkom. Govoril je bogokletne besede, kakor bi mu bilo žal, da mora pustiti dečka. Jela poleti k dečku in ga objame. V tem se Prišlin in zažvižga. Za trenutek zašumi grmovje in oboroženi ljudje planejo na dan. Ostrmi Jela, ostrmi Andjelija.

— To vzamite — vzklikne Prišlin in pokaže na Andjelijo. Oboroženci planejo in primejo Andjelijo, a ona se junaško umika. Ženski krik zaori skozi noč.

Še trenutek in Andjelija obnemore. Junaško se upira, a močne pesti Grginih vojakov drže bedno Andjelijo. Ali v tem trenutku plane iz jarka z griške strani deset ljudi, oboroženih s kopji in sekirami.

— Naprej bratje — je grmel glas Živana Benkoviča.

— Naprej — vpije mladi mlinar Zlatobradić brat Isin.

Sekire se zasvetijo in Grgini oboroženci pobegnejo. Andjelija se z vso silo iztrga iz roparskih rok. Vsi beže in Gričani jih podijo.

Tako je rešil Živan čast svojega imena. Srdil se je na ženo, a ji odpustil. Materino srce ljubi, ljubi gorko in nima

razuma. Andjelija se onesvesti. Malo je manjkalo in one-mogla bi, propala bi. In da ni bilo male Ise, ki je vse po-vedala bratu Zlatobradiću, da se povrne nocoj Benko in da bo veselo. Teta in Andjelija ga privedeta! Janko je slutil zločin, šel po Živina in tako rešil Andjelijo.

Gričani se vrnejo in prinesejo polmrtvo Andjelijo. Pred Živanovo hišo se je zbralo mnogo ljudi in Živan se obrne k meščanom.

— Hvala vam, bratje, rešili ste mi ime in čast. Nikdar ne pozabim tega. A jutri bomo sodili Gončinko. To je njeno maslo in Grge Prišlina. Zlatobradić je vjel enega napadalca in klečeč mu na prsih, mu je priznal, da je vse to delo žu-pana Grge.

Teško diha je odšel Živan v hišo. Hudo mu je bilo, a vendar je hvalil Boga, da se je tako izvršilo.

* * *

Drugi dan so hoteli Gričani Gončinko sežgati na grmadi. Vdrli so v hišo, ali nikogar niso našli. Bila je že na Kap-tolu. Rešil jo je Paviša Gonč, ki je vse slišal.

Ali Živana je močno skrbelo in poslal je po vaščane v križarski samostan. In prišel je Berislav in odvedel ob zori Andjelijo seboj.

Težko se je ločila od Živanove rodbine in srce ji je ječalo. Vendar je rada zapuščala Zagreb, ker je bil pri nji on, njeno življenje in nada, mladi junak, Berislav Paližna.

XIX.

In zopet je razsrdil Grga Prišlin škofa Ivana. In vnovič se je prelivala griška in kaptolska kri. Prokletstvo zavlada med Gričani in Kaptolci.

Danes je prišla vrsta na Nemško vas pod Gričom. Treba je vzeti šestnajstino za škofa. Grga je poslal Nikolo

Gregoroviča s četo konjenice, da od Nemcev čevljarjev pobere škofov novi davek.

Nemci planejo in za hip nastane ljubi boj. Orožniki vjamejo mojstra zadruga Tomo Štabela in ga odvedejo na Kaptol. Z griča poleti četa z Živanom na čelu in navali na škofovo konjenico. Sred največjega meteža pade na glavo pijanega vodje Nikole Gregoriča panj. Mrtev se zgrudi Gregorić in konjenica se razkropi.

* * *

Tomo Štabela bi raztrgala kaptolska množica, da ni priletel na kaptolski trg novi ban Detrik Bubek.

— Nazaj lopovi! Množica osupne in se umakne. — A ti pojdi z mano, častiti mojster.

In srdit ban plane v škofov dvorec.

— Škof, gospod! V ime kralja spametuj se. Ne delaj nasilja, ne delaj krivice! Evo, kaj delajo tvoji ljudje! Pobirajo davek šestnajstino, katerega ni imel noben škof. Mučijo nedolžne ljudi, evo, tega sem komaj rešil! Ali se tako drži kraljev ukaz, ki pravi: Mir z Gričem, mir s Kaptolom!

In ban pusti škofa!

Bolni živci škofovi zadrhte še huje; drhtel je, besnel je in naposled reče sam pri sebi:

— Ne popustim! Ban mi je nasproten, ali Šišman je na moji strani. Miroval bom nekaj časa, da pozneje planem še v lutejši boj.

* * *

To noč je kopal grobokop Djuka grob kraj stolne cerkve. Kraj jame je bila zataknjena luč, a na tleh je ležalo truplo Nikole plemenitega Gregoroviča, zavito v slamo.

— Pozdravljen, Djuka — reče kaptolski nočni čuvaj.
— Koga pošiljaš v večni raj?

— Ah, slavnega Nikole Gregoroviča. Ubile so ga čevljarske babe, reče grobokop iz jame.

— Molči! Ostalo bo vsaj več vina na svetu.

— Ampak zima je! Pij!

In nočni čuvaj pomoli čutaro grobokopu.

Djuka nastavi čutaro in se napije.

— Eh, brate, ako imaš tako le žganjico, lahko delaš celo noč.

— Niko — se obrne nočni čuvaj h krvavemu truplu na slami. — Evo, to pijem za tebe, za srečen pot v večni raj, v blaženi kraj!

— Ha, ha! — se nasmeje grobokop.

— Kdo je tam? — vzklikne nočni čuvaj in nastavi svojo helebardo.

Grobokop pogleda. Med grobovi je šla senca, za hip postala, nato se zopet premikala:

— Pokojnik, povej mi srečo, ali zberem svoj zaklad?

— Škof je — reče grobar. — Večkrat hodi tako po noči. Bolan je in ne dam svoje lopate za njegovo škofovsko palico.

Tako je škofa Ivana zdravila Gončinka.

XX.

Bratom Horvatom in prioru vranskemu zasije novo solnce. Solnce nade v svobodo, v rešitev pravice in svobode hrvatske. Silni bosanski kralj Tvrtko je stisnil junake na junaška prsa.

Ivaniš ban postane namestnik Tvrtkov v hrvatskih deželah. Kar odredi on je prav Tvrtku. Za to, kar je zgubil imetja v Slavoniji, ki mu jih je vzel kralj Šišman, mu je dal Tvrtko ogromna posestva v Bosni. Povzdignil ga je med bosanske boljarje, imenoval ga za Cetinskega bana in mu dal močan Omiš grad ob morju pod Mosor-planino. Tu je

sedaj bivala njegova rodbina: junaška gospa Ladislava in sinko, mladi Nikola. Tu je tudi Andjelija, vesela kot golobica. Pred njo se prostira lepo hrvatsko morje, morje svobode, a za njim ponosne gore in v njih njen zaklad Berislav Paližna. Ni daleč Klis, večkrat pride v Omiš lepi junak in ostane po več dni. Ostal bi rad dalje časa, a ne more; mora biti pri vojski, zakaj stric prior je vrhovni poveljnik vojske.

Tudi danes je veselo v Omišu. Prišli so Trogirani, da se poklonijo Ivanišu banu, in Tvrtko jim je potrdil pravice.

Prior vranski dvigne srebrno čašo in pozdravi Trogirane, pozdravi Hrvate in konča, gledaje v krasno morsko površino, obsejano z mesečino:

— Pijem na zdravje in srečo te dežele, ki nas je rodila. Naj živi Hrvatska od morja do planin, naj bo srečna, slavna, svobodna pod okriljem Tvrtka in proketo ono kopito, ki jo hoče pogaziti, proklet vsaki sin te dežele, ki radi sebe misli izdati in prodati svojo majko.

Ustnice se mu drhte, v očeh mu sijal zanos in še enkrat zagrmí zanosito:

— Bog, spasi nam dom! Naj mu vzcveti sreča!

In vsi vzkliknejo, kakor eden:

— Bog, spasi nam dom! Naj mu vzcveti sreča!

Čaše zažvenketajo in junaki se objamejo!

Poljubi se junak Ivaniš ban s trogirskimi meščani. Veseli so trogirski poslanci Zorić in Srića. Objemajo se in hrvatsko srce bije. Veseli so, samo Madija, njihov tovariš, tretji trogirski poslanec izgine.

Gledal je pod Omišem v krasno noč, in vsak žvenket čaš mu je bil, kakor smrt. Rdel je in blede. Vsaka beseda mu prodira srce:

— Ne, ne boste — zaškriplje z zobmi. — Pride dan in tu kraj obale tega sinjega morja, med oljko in lovorom dvigne zopet latinski duh svojo kulturo. Ne Tvrtko, ne Hr-

vati, nego mi Latinci smo rojeni za gospodarje in gospodariti hočemo. Dalmacija je hčerka starega Rima.

Tako je povračal Latinec hrvatsko gostoljubje.

A Hrvati Trogirani: Srića in Zorić se poljubijo z Iva-
nišem banom, priorjem in škofom na junaško čelo, dado
svoje srce za srečo svoje domovine!

Tudi Andjelija je bila vesela, ker objel jo je ujec Pavel:

— Iz domovinske sreče pride tudi tvoja, Andjelija moja!

XXII.

Kdo ve, kje je Benko Živanov? Kdo ve? Grga Prišlin
ve. Gosta šuma je okrog Granešine v zagrebški županiji.
Tako gosta je, da imajo medvedi v nji svoje brloge in sredi
te šume je grad Grge Prišlina. V njem se odgojuje mladeč
Benko Benković odtrgan od sveta. Nikdar več, odkar so ga
ugrabili, ni videl drugo nego samo gozd in zopet gozd. Grga
Prišlin mu je oče in mati. Ljubi ga, a redko prihaja k njemu.
Čuva ga stara žena in sluge. Vsega ima dovolj, samo svo-
bode nima. Tudi danes hoče na lov, ali starka mu zabrani:
»Očim bo prišel.«

In v resnici je prišel Grga Prišlin. S solznimi očmi in
z namršenim čelom reče:

— Sinko! Sinko! Davno je že, kar smo te iztrgali iz
rok krvnika tvojega očeta in mojega, Živana Benkovića!
Ugonobiti te je hotel, kakor je ugonobil tvojega očeta in
mater. Blizu je dan osvete. Maščuj se. Skril sem te v to
puščavo, da te ne najde. A sedaj si močan, stopi na plan.
Očeta ti je ugonobil, mater ubil in uničiti je hotel še tebe.
Maščuj svojega očeta in mater. Zato sem te čuval in odgajal.

Mladcu se napnejo žile na čelu. Mlada kri zavre.

— Oh, prokleti Živan! Ubil si mi očeta in mater. Prva
kri, ki jo prelije ta desnica, bo tvoja, zakaj oče in mati vpi-
jeta iz neba po osveti.

Tako je Grga podžigal mladca zoper rodnega očeta.

V tem razgovoru spremi Benko Benković Grga Prišlina na kraj gozda. Tu se poljubita posinovljenec in stric. Zlodej poljubi nedolžnega dečka, pozivljajoč ga zoper rodno kri. Benko Benković se je imenoval Stanko Prišlin, Živanov sin — posinovljenec Grge Prišlina.

Pravkar se razideta Grga Prišlin in njegov posinovljenec — Živanov sin, kar nekaj zašumi v grmovju:

— Kdo si? — vzklikne mladi junak Stanko..

Iz grmovja se prikaže glava brez ušes.

— Iščem peresa na veter, snega na dlani in rečem ti, Benko Benković! Ne prenašli se. Ne zvoni vsak zvon s pravim glasom.

— Zlodej — zaškriplje mladi Stanko Prišlin — Benko Benković.

In glava brez ušes zgine v grmovju.

XXI.

Oj ti morje, morje svobode, vzdih velike duše! Ob tebi stoluje Ivaniš ban, a k njemu prihaja veliki bosanski vojvoda Hrvoj. Junak obišče junaka, in bratsko srce najde brata. In Hrvoja poskusi sol in kruh v hiši Ivaniša bana. Sprejme ga Ivaniš ban, sprejme ga škof Pavel. Objamejo se in poljubijo. A gospa Vladislava bi dala srce, da ugotovi velikemu vojvodu bosanskega naroda, Hrvoji. Samo dve duši, Berislav in Anđelija se stiskata drug k drugemu, samo to dvoje ljudi vprašuje zvezde na nebu.

— Ali vzide kdaj in zasije s polnim sijajem zvezda Horvatov?

Žalostna sta. V gradu se pleše kolo v slavo vojvode Hrvoja in pesem ori:

Plivaj vjenče, lijepi ti nevenče,
 plivaj vjenče do Omišlja grada,
 a na krilo Andjele djevojke,
 pa ju kiti i dragotom miti
 sve za ljubav dičnome junaku
 sve u slavu Andji, Berislavu.

— Zakaj mi pevate, ko mi je jok v očeh? Ujec, ujec!
 Evo ga! Pri meni je, moj je in ni moj! Nada mi vene, in
 moja sreča mi gine.

— Potrpi hčerka moja — reče škof Pavel in gorka
 solza mu orosi oko. — A ti Berislav — se obrne k mladcu
 — idi k stricu, pričakuje te.

In objameta se zadnja potomca Horvatov in Paližen,
 da iz njiju vzcveti nov narod borilcev za hrvatsko pravo in
 svobodo ali pa da bo njun grob priča propasti rodov Hor-
 vata in Paližne, priča propasti naroda hrvatskega.

* * *

Solzno je oko Andjelijino, veliko srce junaka. A kjer
 se strne ženska ljubav v junaškem okrilju, je zmaga gotova.
 A junak Hrvoje, veliki vojvoda bosenski, stiska roke škofu
 Pavlu.

— Škof, škof, kedaj bodeta srečna ta dva?

— Ko bo srečna njuna domovina — reče svečano škof.

XXII.

Dalmacija je kamnita. V nji rujejo Benečani, želi so je
 Šišman, a gospodari ji Tvrtko. Trd je kamen vkrog Vrane,
 a še tršji je prior vranski. Trd je, junak je in hrabro srce
 bije v njegovih prsih, krepke so mišice njegove. In če vprašaš
 starega priora, kaj mu je najmilejše, kaj najsvetejše, odgo-
 voril bi:

— Svoboda hrvatska!

Glej, kako mirno je morje ob otoku Krku. Tu je otočič Prvić in na njem sta se sestala dva junaka, Ivan Krški in Ivan Paližna.

— Anžo!

— Ivan!

— Pošteni smo, borimo se za grudo zemlje, v kateri smo se rodili, zakaj bi ne prelila krvi skupno, da iznikne iz nje svoboda nama in narodu hrvatskemu?

— Nikdar — zagrmí Ivan krški. — Vi ste mušice, ki letite, dokler si ne spalite kril. Vaš sem po srcu, vem, da se bo prelivala kri, vem da dela Šišman z denarjem. Benečani rujejo, razumem vašo težnjo za svobodo, vem, da je Tvrtko junak, a Hrvat bo povsod zopet suženj. Vi trgate človeku krono z glave, a jaz tega ne maram. Zato dvigam desnico za Šišmana, zato se borim za njega, ker svoboda hrvatskega naroda vzcveti le tedaj, ko bo Šišman oslavljen, a narod močan.

— Ivan — reče prior Paližna — zakaj nočeš biti z nami.

— Poznam vas, spoštujem vas, vi letite visoko, jaz sodim z razumom. Zediniti se ne moremo. Z Bogom brat Ivan!

Ivan krški odide, a na pustem, kamenitem otoku Prvića, je dolgo plakal Ivan Paližna.

— Kletev hrvatska in nesloga bratska, ti nam uničiš narod in privedeš tujca za gospodarja.

XXIII.

Na pomlad 1391. leta je vrelo po Hrvatskem. Ivaniš ban se je pripravljaj na vojsko, pripravljaj se je tudi Ivan Paližna. Ivaniš ban je nameraval iti z Berislavom v Maivo nad Nikolo Gorjanskega. A on ima glasovito konjenico, zato je Ivaniš ban tudi sam vežbal vojsko, a pogostokrat mesto njega Berislav, ki je rad prihitel na Omiš. Saj je tu bivala njegova radost, njegova najmilejša nevesta Andjelija.

Tudi Šišman se pripravlja, in njegova glavna pomoč je Nikola Gorjanski. Rad bi vladal Nikola tudi v primorskih deželah, ali ni mogel, zakaj tam je bil junak Ivan krški. Bil je na strani Šišmana, a je iz srca sovražil maščevalno vlado Nikole Gorjanskega in kraljice Marije. Tudi ta dva sta mrzila njega, ali nista mu mogla do živega, zakaj krški knez je bil velik junak in ob enem rešitelj kraljice.

Stari prior je šel od mesta do mesta, neumorno, kakor kak mladec. Pozabil je na svoja leta in na silne rane, ki jih je dobil v raznih bitkah. Nekega dne je tulila grozna burja po gorah, ali prior je šel, dasi so mu odsvetovali, da pogleda utrdbe v Klancu.

Ko se je vračal, je besno stiskal zobe, zakaj odprli sta se mu dve stari rani. Dasi sta ga pekli in boleli, se je vendar junaško držal na konju. A ko je prišel v križarski samostan, se je onesvestil. Berislav se je ustrašil in gledal preplašen zdravnika.

— Hudo je, gospod prior je že star, a za njega je napor prevelik, Rane so se odprle, in daj Bog, da bi bilo vse v redu.

A ni bilo.

Okrog poldne 16. marca 1391. leta je trdo spal bolni prior. Ob nogah je klečal škof Pavel Horvat, pri glavi pa je stal žalosten Berislav Paližna, tužno gledajoč v strica, a na stolu je sedel mrk in otožen Ivaniš Horvat.

Naenkrat se jamejo prsi bolnika močno dvigati in obraz mu pordeči.

— Kaj je, brat zdravnik — vpraša Berislav.

— Narava se budi, ne vem, ali v dobro ali v slabo, vendar nimam upanja — reče križar in spusti nekoliko kapljic bolniku v usta.

Prior se vzbudi.

— Kako je z menoj, brat križar?

— Nekoliko bolje — reče v zadregi križar.

— Ne taji, prijatelj! Dovolj sem živel! Vem, odpotoval bom, zakaj varanje? — reče s čvrstim glasom. — Spomni se, da sem tvoj predstojnik in povedj mi, ali je smrt blizu.

— Blizu — reče križar in povesi glavo.

— Pustite me samega, dragi moji, a ti brat Pavel, pomiri mojo dušo in daj mi zadnjo popotnico!

Vsi odidejo ven in škof izpove prioru. Ko se vrnejo, reče prior:

— Umreti, bratje, je, oditi s krasnega sveta. Nisem bojazljivec, ne bojim se smrti, stokrat sem ji gledal v oči, a želel bi vseeno, da bi umrl junaško. Žal mi je, da moram zapustiti vaš junaški krog. Veselil sem se pomladi. Sablja mi je poskakovala od radosti, a sedaj, evo, bo klonila desnica, padla v prah in pepel. Z Bogom, bratje! Brat Pavel, ne odvrni svojega uma od bedne domovine! Ivaniš, junaška desnica, sijaj v vrlini in kreposti celemu narodu v borbi za svobodo. A ti Berislav! Bodi pošten! Dovolj imaš imetja, daj četrtino za dom, za boj proti Šišmanu in Mariji. Zapuščam ti v dedščino žarko ljubezen za domovino, voljo mojo, bojuj se za svobodo domovine, kakor sem se boril jaz vse svoje življenje. Bodi pošten, naj sije ime Paležnih sijajno v narodu hrvatskem! A nagrada bo tvoja dobra Andjelija iz rodu Hrvatov. Bog vas blagoslovi!

Starec preneha in zapre oči. Za nekaj časa jih odpre in reče:

— Dajte mi sabljo! . . . Sablja moja — in starec poljubi trikrat držaj — nisi se mi izneverila, nisem se izneveril niti jaz tebi. Ali ločiti se moramo! Hotel sem s teboj zapisati še en slaven dogodek, ali roka je omahnila! Z bogom! A vi, bratje, stojte trdno pri Tvrtku. Zberite se krog njega, kakor čebele krog svoje matice, zakaj poštenjak je, junak je. Bodite z njim, to zahteva od Vas ta krasna zemlja. Bog jo blagoslovil.

Prior pogleda skozi okno na gore in doline in izdahne.

Tako premine ob zarji boljših dni najmočnejši steber hrvatske lige, junak Ivan Paližna, prior vranski.

XXIV.

Ali ne pride nikdar posamezno zlo, niti hrast ne pade z enim udarcem. A človeška sreča, ko se jame rušiti, je kakor stavba, ki se ji odvzame temeljno kamenje. Ruši se in ruši, da poka človeku srce.

Med tem, ko je plakala liga za svojim prvakom Ivanom Paližnom, je grda kraljica Marija plavala v veselju s svojim polbratom in maščevalcem Nikolo Gorjanskim. Ob vesti, da je umrl Paližna, ji zažare oči, kakor strupeni kači, da se je sam Nikola Gorjanski — možka glava — stresel.

— Nikola moj! Grda sem, vem, ne ljubiš tega telesa, ali ljubi osveto v njem. Ljubim te in poljubim ti trikrat roko, ko mi prineseš glavo Ivaniša bana. Oh to bo slast.

Tako je govorila Marija. Obraz ji je oživel, oči so se ji zalile s kryjo. Ali ni še prikipela njuna radost do vrhunca. Še ni bila polna mera grenke žalosti hrvatske lige.

Nekega dne prispe glasnik v grad bana Ivaniša:

— Slabe vesti prinašam, vrli junak — reče glasnik Jamometović. — Kralja Tvrdka ni več. Nagla smrt je pobrala junaka iz tega sveta.

Ivaniš zaplaka.

— Njegov grob je grób hrvatske svobode!

— Ivaniš, ne plakaj — zajoče junaška žena, gospa Vladislava. — Nisem li jaz pri-tebi? Dokler je krepka tvoja desnica, ni še odprt grob hrvatski svobodi.

Andjelija ob novici, da je umrl Tvrtko, bosenski kralj, zbeži v svojo sobico in pade pred sliko bogorodnice na kolena.

— Mati božja! S čim sem te razžalila na svetu? Najlepše cvetje sem ti dajala, najlepše trenutke življenja sem

prebila moleč, a ti si se odvrnila od mene, ti preganjaš mojo ljubezen. Mati božja, povej, kaj sem zakrivila.

XXV.

Kralj je umrl, živio kralj. V Budimu je veliko veselje. Šišman je rešen najhujšega neprijatelja. Horvatom so porezana krila, osveta se od daleč smehlja kraljici Mariji in Nikoli Gorjanskemu.

A v Bosni so velikaši zdvojeni. Eni so za slabiča Dabišu, Tvrtkovega nezakonskega brata, a drugi se potegujejo za mladega Tvrtkovega nezakonskega sina Tvrtka Tvrtkovića. A so tudi glasovi, ki volijo po junaškem srcu in žele postaviti na prestol Hrvojo Vukčiča, velikega vojvodo bosenskega.

Plemstvo je nesložno, a nesloga raste še bolj zakaj budimski in beneški cekini lete okrog, polnijo žepe in podkupujejo duše in uničujejo svobodo bosanskega kraljevstva. Budimci in Benečani si žele v Bosni slabega vladarja, hočejo strahopetca Dabišu. Vladati ga hočejo s cekini brez strahu in skrbi. A Hrvoja? Junak je silen je. Srce mu drhti, ko sliši kateri glas, da ga žele za bosanskega kralja. Nečimernost in želja po vladanju je prevzela tudi tega velikega junaka. Njemu ni za Tvrtkovića, ne za Dabišu, najraje bi vladal sam.

Vsa Bosna upira v njega svoje oči, a on omahuje, ne ve na katero stran naj se obrne, ne ve za katerega kralja bi se odločil, zakaj v duši mu kipi in vre. Prezira Dabiša, mrzi Tvrtka Tvrtkovića. Silni Hrvoj ne bi rad več nikogar služil, srce mu govori: Vladar bodi sam!

Kakor kača ruje črv v duši Hrvoja: Vladati in vladati.

A Benetke in Budim ne marata Hrvoja za vladarja. Ružeta zoper njega, a ga tudi cenita. Nekega dne, baš pred izvolitvijo kralja, pride k Hrvoju Badoer, poslanik beneške republike.

— Veliki vojvoda, v tebe je uprla oči prejasna republika. Pošilja me k tebi, da ti javim, da te je zbor imenoval za častnega meščana benečanskega. Odloči se za Dabišo, zakaj njega želi jasna republika.

S temi besedami preda Badver Hrvoju veliko škatljo.

Benečan odide in Hrvoj vzame iz škatlje naprej pismo z velikim pečatom, vzame težko zlato verižico, a še je nekaj v škatlji. Bil je dar beneške republike, tri tisoč cekinov, sijajnih cekinov s podobo sv. Marka. Tako je obdarila jasna republika bosenskega vojvodo Hrvoja.

Še je pregledoval Hrvoja rumene cekine, razmišljajoč, ali je to pošteno ali ne, kar pride pismo od bogomilskega starca, očeta Stojdraga.

— Grešnik Tvrtko je mrtev. Na tebi, pravem sinu, cerkve leži usoda domovine. Pridi, da se dogovorimo. Ako ne prideš, bodi proklet!

In silni Hrvoja gre in pade na kolena pred očeta Stojdraga.

— Čuj, vladala bova midva pod imenom slabega Dabiše. Vladala bo naša sveta bogomilska cerkev.

In Hrvoja se vrača vesel po noči domov. Z njim je republika, z njim so bogomili z očetom Stojdragom! Vladal bo on, krono naj nosi Dabiša. In silni junak prelomi zvestobo. Zapusti Ivaniša, zapusti vojvodo Hrniča, ki so bili trdni in zvesti Tvrtku Tvrtkoviču.

* * *

In ko je prišel dan volitve, je sedel Dabiša, sedel Tvrtković in vsi so čakali na glas velmož.

A oči velmož so bile uprte v velikega vojvodo Hrvoja; v njem je nada v njem je rešitev bosenskega kraljevstva.

In Hrvoja izgovori kletu ime Dabišino. Junaki Hrvati planejo po koncu in Ivaniš ban vzpodbode konja. Letel je

proti Omišu. Krvavelo mu je srce, penila se usta, a konj pod njim je komaj dihal vsled težkih kolen Ivaniša bana.

— Sramota! Izdaja! Ali še sem živ in brat Pavel mora zopet v Neapelj po kralja Ladislava. Karol, Karol, tvoj sin bo vladal.

XXVI.

V požoškem mestu v svojem gradu sedi Šišman srdit. Pred njim stoji Detrik Bubek, slavonski ban.

— Kralj, jaz ne morem narediti reda v deželi. Ti si mi dal oblast, ali kraljica in Gorjanski mi ne dajo pravic. Gorjanski se meša v državne posle, lakomni škof Ivan napada Gričane in tako je nemir v deželi.

— A ti, kot ban temu ne veš odpomoči?

— Poznam odpomoč — odvrne Bubek — ali treba je vrniti pravice hrvatskemu narodu. Samo pravica umiri ta narod.

V tem stopi v sobo kraljica Marija in se grohotno nasmeje.

— Pravica, hrvatska pravica? Ha, ha! Vi bi radi uničili škofa Ivana! On je najmočnejši steber države, a hrvatske pravice poteptam z nogami. Temu mora biti konec. Slišiš ban?

— To ni posel bana — reče Bubek mirno.

— Ha! Ha! Ni posel bana? Ban slavonski je črv, slovaški čoban, katerega je dvignila naša milost iz prahu!

— Kraljica — vzklikne Bubek, in plane na plan. Dirjal je proti Zagrebu. Obraz mu je rdel, zobje škripali:

— Slovaški čoban, čakaj kraljica. Pokazal ti bo črv, katerega si dvignila iz prahu.

Šišman pa je prebledel.

— Marija, ti si zblaznela!

— Kaj? — krikne kraljica. Mar pozabljaš, da si prišel po meni do krone?

— Jaz? — se opogumi kralj. — Poročil sem te, a vdal se ti nisem. Zapomni si, da sem kralj in da bi se našla krona za me tudi brez tebe!

Šišman prime Marijo za roko. Kraljica obledi in Šišman jo strese. Prsi so mu kipele in oči plamtele:

— Marija, spomni se, da sem vladar, da sem kralj, da sem gospodar.

V tem se slišijo koraki. Šišman spusti roko Marijino in v sobo stopi Nikola Gorjanski.

— Oprosti kralj in kraljica, da vaju motim — reče, zlobno pogledaje Šišmana in Marijo — ali državni posli.

— Državni posli? — vpraša Šišman.

— Da, prišel je oče Ciril.

— Naj vstopi — reče Šišman.

In za trenutek je stal debeli beli frater oče Ciril pred kraljem in kraljico in njunim zaupnikom Nikolom Gorjanskim.

— Hudo je, vzkligne frater. Bil sem v Bosni pri tem nesrečnem Dabišu. Rekel mi je: Pozdravi lepo mojega brata Šišmana. Vse gre po njegovi volji, samo Dalmacije mu sedaj ne morem dati, nego jo čuvam zanj. Naj bo tam moja voj-ska. Ne morem takoj prekiniti s hrvatsko ligo. Veliki so grehi pokojnega Tvrtka. Ne morem naenkrat, ker bi se narod dvignil. Te hrvatske kače so se preveč zajedle v bosensko srce. Naj potrpi brat Šišman, vse se zgodi po njegovi volji.

— Ej, je moj mili brat Dabiša dober — reče porogljivo Šišman. — A kaj se govori po deželi?

— Marsikaj, ali večina prezira strahopetca Dabišu in želi Ladislava neapeljskega.

— Šišman — vzkligne kraljica. — Slišiš li, ali si kralj?

— Sem, reče Šišman besno. Pogazim te vojvode in bane, ki niso drugo nego gusari (morski roparji). — In Šišman je besno udaril z ного ob tla in srdito pogledal Nikolo Gorjanskega.

— Hvala ti, oče Ciril — se obrne k fratru. — Dobro si izvršil svoj posel. Idi in si oddahni!

* * *

Ali frater Ciril se prikloni ponižno, zatisne trepalnice pred kraljevim sijajem in odide v požeško opatijo. Njegovo hrvatsko srce je utripalo silno in duša mu govorila:

— Čakajte krvniki! Vse to izve hrvatska liga, zakaj oče Ciril je frater, ali on je tudi Hrvat.

* * *

— Nikola! Nikola! — govori kraljica, loveč se za prsi. — Ali si slišal tega bednega luksenburškega cincarja? On hoče pogaziti bane in vojvode, on! — In kraljica pljune na stran. — Nikola? Ti si moj, ti me ne ljubiš, ali osveta naju združuje. Brat ali ljubimec, osvetiti se morava.

A Nikola Gorjanski obrne glavo v stran od te odurne žene, dvigne prste in priseže:

— Osveta Horvatom in Paližnom!

XXVI.

Bolnega škofa straži zverski Grga Prišlin. Zaman je kraljeva grožnja, zaman je miril podban Toma. Na sam sveti večer pošlje konjenike na Grič po šestnajstino. Vodil jih je Stanko Prišlin — ali bolje Benko Benkovič.

In malo je manjkalo, da ni ubil sin očeta, Benko Živan Benkoviča. Prišel je še o pravem času podban Toma in v kraljevem imenu odžene mladega Prišlina žrtvo Grgine osvete.

A škof Ivan? Zbesnel je, ko mu je podban Toma rekel, da tepta zakon in da je odredil kralj zoper njega preiskavo. Razum ga zapusti in z Grgom Prišlinom poleti na sam sveti večer na Grič.

Zvonovi so naznanjali rojstvo Odrešenikovo, a škof Ivan je naskakoval Grič.

— Ubijte, požigajte, morite! Jaz sem škof Ivan. — Grga se je zverinsko radoval nad bolno razdraženostjo škofa a Grič in Kaptol je imel v ustih samo eno besedo:

— Proklet bodi škof!

Junaški Gričani odbijejo škofov napad, in škof se vrne slab in izmučen domov.

* * *

In ko je o polnoči zapel svečenik v stolni cerkvi: Slava Bogu! pade škof na tla in solze mu orosijo lice! Bile so to solze nesrečnega in boleznega človeka.

XXVII.

Mili Bog, vse se da zatajiti in pozabiti, ali kri in rod se ne da. Blaževo je. Gričani volijo sodnika. Volijo ga in srce jim je veselo, zakaj danes ga volijo po svojem srcu. Izbrali so si Živana Benkoviča. Slava je to, veselil se je ves Grič. Zvonovi zvone in orglje done. Dva najstarejša zborovalca dvigneta sodnika Živana trikrat kvišku.

— Živio, živio — se glasi po cerkvi, doni med meščani. Stara navada je, da novi sodnik počasti kmete in siromašne meščane z mesom, kruhom in vinom. Tudi Živan ostane drage volje zvest temu običaju. Kraj »popovega tornja« stoji dolga miza s kruhom in vinom. Tam pečejo mesarji velikega vola, tu sta dve veliki vinski posodi, a ob sviranju dud plešejo kolo otroci, moški in ženske. In vse vpije: »Živio Živan! Živio naš sodnik!« In dobra duša hrvatska ne pozna v veselju sovražnika.

Tako so se Gričani razveseljevali in pozabili v svojem srcu na obilico krvi, ki sta jo v medsebojnih bojih prelila Grič in Kaptol. Veseli so grički meščani, vesel je tudi moj-

ster Sebastjan. Na ražnju je pečen vol, pod »popovim tornjem« lepa krajina. Ko se speče vol, ko se zaiskri vino v majolki, izgine sovraštvo iz srca in ostane samo ljubezen.

Meščan Sebastjan pristopi h kaptolskim orožnikom.

— Hajd, bratje, da pijemo na zdravje novega sodnika Živana Benkoviča.

Kaptolski orožnik prime vrč, a ne nese ga k ustom, nego ga tresne ob kamen in reče:

— Naj se zgodi tako s teboj in s tvojim sodnikom.

Z okna »popovega tornja« zažvižga pušica in se zasadi v prsi spoštovanega mojstra Sebastijana.

Sebastijan pade, Gričani planejo, vzbesnijo kaptolski stražniki in novi boj nastane, odpre se nova rana starega prepira med Gričani in Kaptolom. Hrabro se bijejo Gričani, hrabro odbijajo Kaptolce. Trenutek samo in ljuti meč malega Stanka Prišlina — Benka Benkoviča — bo zadel ob glavo sodnika Živana. Trenutek samo in sin bo razklal glavo svojemu očetu. A v tem privrši pušica in se zasadi v Stankovo ramo. In roka, dvignjena na udarec, omahne. Stanko Prišlin omahne v roke kaptolskih borilcev.

A skozi okno »popovega tornja« se zlobno in radostno smeji lice Grge Prišlina. Njegova želja se je izpolnila, sin je udaril po očetu.

* * *

Solnce tone. Navzdol proti Kaptolu gre Stanko Prišlin, podpiran od stražnika. Rana peče, oči gledajo v modro nebo, a žejna usta šepetajo: »vode, vode.«

— A kje dobiti vode? Mlin je blizu, mlin mlinarja Zlatobradiča.

In omahne mladi junak, izmučen vsled bolečine in rane, in krepčilne vode mu prinese lepa deklica, Isa Zlatobradičeva. Stanko pogleda deklico, deklica pogleda njega in duša po-

zdravi dušo, ne za trenutek, ne za mali čas, ne za dan, nego za celo življenje.

XXVIII.

Oj krvava nesloga bratska, kako si strašna, ko vzplamtiš v besnem srcu, kako lahko pozabljaš, ko ti umirajo bratje. V Zagreb prispe zaupnik kraljev Nikola Kanižaj in pomiri Kaptol z Gričem, Grič s Kaptolom. Sodnik Živan poda roko kanonikom in mir nastane — mir na papirju. Ali srce, ki ljubi, ne pozna mejnikov med Gričem in Kaptolom, za njega ni »krvavega mostu«, ki razdvaja, njemu je poznan samo eden most, ki spaja in druží. In med tem, ko se slavi sprava na Griču in Kaptolu, med tem, ko pogošča Gričan Kaptolce in Kaptolec Gričane, vzdihuje srce Stanka Prišlina po Isi Zlatobradičevi. A ko zvečer zapoje Isa:

»Za njim srce v prsih
gine, gine in vene«.

skoči mladi junak preko kaptolskih vrtov in za trenutek je pri Zlatobradičevem mlinu.

V tem se začuje korak. Z brda prihaja Janko Zlatobradić. Mrko pogleda deklico in iz oči lete pušice na mladega junaka.

— Beži — reče mladi mlinar in prime Iso za rame.

— Ali veš, koga ljubiš? Nečaka krvnika Grge Prišlina, ki ti je ubil očeta in mater.

XXIX.

Hudo je narodu, katerega preganjajo vladarji in tako je bilo s Hrvati v XIV. stoletju.

Kar je bilo naroda, kar je bilo velmož, vse je bilo razcepljeno. Trije vladarji so se potegovali za hrvatsko krono.

Tu je zviti Luksenburgovec Šišman, tu stoji strahopetec Dabiša, tu je tudi Ladislav neapeljski — otrok in vladar.

V Djakovu sklene strahopeten Dabiša mir z zvitim Šišmanom.

Šišman prizna Dabišo za hrvatskega kralja, a po njegovi smrti preide cela Bosna v Šišmanove roke. Strahopetcu je vse eno »ali junakom Ivanišu in Pavlu Horvatu ni vseeno, komu bodo služili. Ali kdor se utaplja, se lovi za bilko. Tako je bilo tudi s Horvati. Dabiša strahopetec, a Lacko neapeljski otrok. Med dvema zlima je treba izbirati manjše zlo. In izbrali so Dabišo. Zvita beneška republika je hotela gospodovati v hrvatskem Primorju, zato je pomagala Šišmanu v zadregi, a pomagala je tudi hrvatski ligi. Prišel je poslanik Badoer in pomiril brate Hrvate, naj priznajo Dabišo. Dabiša bo oslabil, Šišman bo oslabil in zavladala bo hrvatska liga, ker to želi beneška republika.

A v resnici je beneška republika želela, da vlada ona v neslogi sosednih vladarjev.

* * *

Ni trajalo dolgo, in k Ivanišu banu pride poslanik od kralja Dabiše. Povabil je na svoj dvor v goste brate Horvate. Bal se je Dabiša beneške republike, a Horvati, čeprav Dabišo niso cenili, so mislili iz slabega vladarja skovati orodje, s katerim pridejo do davno zaželjene hrvatske svobode.

In tako se je na gradu Omišu slavila zadnja slava Horvatovega plemena.

Solznih oči stoji Berislav Paližna. Na prsi se mu je naslonila zaplakana Andjelija. Dalje tam, evo, škofa Pavla in gospe Vladislave. Škof stoji zamišljen in oko mu blodi po širokem morju. Velike misli mu vstajajo v glavi, ali danes ni tam mesta za nje. Zastrti so dnevi bodočnosti, včasih so jasni, včasih oblačni, a v teh jasnih in oblačnih dnevih naj-

bolj drhti srce Andjelije in Berislava.

Solze teko Andjeliji iz oči.

— Ujec, odveži naju prisege, združi naju!

— Prečastiti škof, poznaš me, pomagaj, oblaži moje tužno srce — je vzdihoval Berislav.

— Brat! Pavel — vzklika gospa Vladislava in Ivaniš ban. — Pomagaj jima!

A škofu Pavlu zadrhti brada, orosijo se oči in reče:

— Hotel sem, da se združita, ko bo svobodna domovina. Naj bo po vašem! Še ta boj za svobodo! Ako se izvrši dobro, ali slabo, združim vaju v mil objem.

Utihne škof in junaška banica Vladislava sklene roke nad glavama Andjelije in Berislava in reče:

— Bog vaju blagoslovi!

XXX.

Strahopetec Dabiša se je strahopetno potuhnil. Šišman grozi in zbira vojsko. Proti njemu se dviga Dabiša. Ali ne dviga sam junaške desnice, nego pošilja brate Horvate.

Ko so čete Šišmanove prekoračile Savo, tedaj omahne Dabiša. Knez Ostrvički, Berislav Paližna prinese od Dabiše tužno vest Ivanišu banu:

— Dovolj sem pomagal hrvatski ligi, a sedaj je konec. Naj delajo, kar hočejo.

In Dabiša gre, ter se pokloni zvitemu Šišmanu.

Ivaniš ban pa razpušči vojsko in se napoti z malo četo najzvestejših pristašev čez Vučjak-planino, da se prebije do morja.

V Dabišu ni zvestobe, naj vlada Vladislav neapeljski. To je spas, to je edina nada Horvatovega plemena.

A glej, za malo četo hrabrih begunov se dvigne močna vojska, pod poveljstvom mladega Šimontornje. Gozd je. Kraj studenca sede tužna četa: ban Ivaniš s štiridesetimi vojaki.

Pri njem je vse, kar ljubi njegovo srce. Tu je gospa Vladislava, ljubljena žena. Tu je sin Nikola, deček petnajstih let. Na kamenu sedi škof Pavel, a pri njem Andjelija in vitez Berislav Paližna.

Komaj si nekoliko odpočijejo, kar zasikajo po zraku pušice.

Z vseh strani napade četo mladi Šimontornja. Zrak žvižga, skozi njega lete pušice in ena se zasadi v srce gospej Vladislavi. Mala četa je, a hrabro srce v slehernem. Planejo maščevalci, ki so se bili dolgo časa za svobodo hrvatskega naroda, da se bore za svojo svobodo.

In poleti mladi Nikola Horvať, da osveti materino smrt. Poleti ranjeno jagnje v boj proti volkovom. Ali težki buzdovan ga pobije na tla.

Zavpije Ivaniš ban, maščevati hoče ženo in sina.

Ali neprijateljski obroč se oži bolj in bolj. Predajo se borilci, preda se Ivaniš ban in škof Pavel. Preda se Berislav in Andjelija.

* * *

Strahopetni kralj Dabiša poljubuje robove plašča kralju Šišmanu, a Šišman se mu smehlja. Ko pride mladi Šimontornja in javi, da so v njegovih rokah bratje Horvati, se skrije »junaški« Dabiša za Šišmanov hrbet . . . Skril se je Dabiša, ali hrvatski mučeniki so ga opazili. In sleherna usta izgovorijo:

— Strahopetec, izdajica!

* * *

Nikoli Gorjanskemu vztrepeta srce, ko je slišal, da se med ujetniki nahaja tudi Andjelija.

— Čuj me, — ji reče. — Ti veš, da so glave Berislava in Ivaniša bana na kocki. Ivaniš mora poginiti na vsak način,

a Berislav? . . . Glava mojega očeta se nahaja v Napulju. Idi, prinesi mi jo in pomni: glava za glavo. Prinesi glavo mojega očeta in rešiš glavo svojega ženina . . . A sedaj se poslovijo od svojih!

In poslovi se Andjelija s škofom Pavlom, z banom Ivanišem in milim junakom Berislavom.

— Berislav, ko se vrnem preko morja, bodeva svoja!

In Ivaniš ban in škof Pavel sta blagoslavljala dvojico.

— Samo vidva bodita srečna, mi smo dovolj živeli. Svobodo domovine nismo doživeli, ali dožive jo pozni vnuki!

S solznimi očmi zapusti lepa Andjelija ujca in zaročenca, ter odide v Napulj v spremstvu križarja Filipa.

XXXI.

Škofu Ivanu Čehu so presedali ukori iz Rima in Bude. Denarja si je nabral dovolj, da lahko potuje.

Svojo namero zaupa svoji desni roki, Grgi Prišlinu.

Grga se je trudil, Grga je trpel, da pridobi škofu čim več denarja in zato ne dovoli, da bi rmeni cekini odšli v svet.

— Škof, gospod! Odpotovati hočeš?! Daljna je pot, bolan si, a bil si nam tako dober. Dovolj, da ti skrbna Gončinka še enkrat pripravi zdravilo, ki te umiri na celem tvojem potovanju.

Škof raznežen pogleda Grgo Prišlina.

— Sinko! Ti si edino upanje moje. Naj pride Gončinka.

In Gončinka pride in pripravi zdravilo.

Škofu se porudeči obraz, oči zažare.

— Gončinka! Izborna je . . . Bolje mi je . . . Ali kako to pali . . . mori . . . Gončinka!

In škof Ivan se zvali mrtev pred sliko svetega Ladislava.

— Dobro si naredila — se zakrohota Grga Prišlin. —

Sedaj pa pomagaj sveti Ladislav!

Grga odmakne sliko in pokaže se dolbina in v njej polne vrečice škofovega zaklada.

Skozi vrata pokuka obraz Paviša Gonča, griškega meščana. In vrečica za vrečico pade v vrečo Pavišino. Ostali ste samo dve vreči, da se ne poreče, da je bil škof Ivan siromak.

* * *

In ko drugi dan zavlada mrak in se pojavijo zvezde, je pri Grgu svečani dan. Na mizi je pečena pura, kraj pure vrč vina.

Kaptolski župan Grga pričakuje goste, da si razdele zaklad.

Pride veseli Paviša in mati Gončinka. Je se pura, pije se vino; šali se Grga, šali se Gončinka, a smeje se Paviša.

Grgi žari obraz, trese se mu brada, vesel je in venomer ponuja jedi in pijače.

— Pij, mati Gončinka! Ne štedi, Paviša!

— Kaj ne, vino udarja v lici — brblja Gončinka, okorajži se Paviša.

— Dovolj je gostitbe! Hajd Grga, da delimo zaklad.

— Delili ga bomo, delili ga bomo — reče škofov župan.

— Ali ne tukaj. Kdo bi si hranil tu zaklad? Hajd z mano, spravil sem zaklad na varnem mestu.

Grga prižge luč in za njim se opotečeta Gončinka in Paviša. Gredo iz sobe in se spuste po stopnicah ter pridejo v klet.

— Tu bomo delili? Dobro si shranil zaklad — se nasmeje Gončinka.

— Samo ene stopnice še — reče zlobno Grga in se nasmeje.

Luč plapola. Grga Prišlin odpre urno vrata v klet. Odprtina zazija, pokažejo se stopnice.

— Hajd mati, hajd Paviša. Doli je zaklad, tam ga razdelimo.

Opoteče se stara Gončinka, nasmeje se Paviša in oba poletita po stopnicah, da delita zaklad škofa Ivana.

Ko prideta v klet, se nasmejeta, a še bolj se nasmeje Grga Prišlin.

— Delita zaklad! Lahko noč in večni pokoj!

Mati Gončinka se ozre. Zlobno lice Grgino se je smehljal, pogleda ju še enkrat in železna vrata se zaprejo.

Zakriči Gončinka, zakriči Paviša.

* * *

Peti dan po tem se priplazi Paviša k materi Gončinki.

— Mati, lačen sem. Jesti moram in ker ničesar ni, bom jedel tebe.

In vgrizne Paviša v Gončinkino roko. Starka odskoči, zadrhti in se onesvesti.

* * *

In ko je Grga Prišlin nekaj dni potem pogledal v klet, je našel dvojce trupel: Paviša Gonča, kateremu so se zobje zarili v meso matere, Drage Gončinke.

XXXII.

Škofa Pavla spuste na svobodo, zakaj dasi je cincarska duša Šišmanova hlepela po krvi, se je vendar bal, da si ne pomaže rok v sveti obleki škofovi.

A ljubezen, silna in mogočna preskače gore, preplava morje, moli in vzdihuje, samo da reši ono, kar ljubi.

Med tem, ko je Andjelija klečala pred kraljico Margareto in prosila za glavo Nikole Gorjanskega, da reši svojega zaročenca, je grda kraljica Marija, rmena in suhotna, uživala najlepše čase svojega življenja. Pred njo je stal suženj, lepi junak Berislav Paližna.

— Berislav, slaba sem, grda sem, ali pomlad mi pri-
nese življenje. S teboj grem v kamnito Dalmacijo. Tam bova
živela, tam naju zedini ljubezen.

Tako je govorila kraljica in stiskala roke lepemu junaku.
A Berislav se ojunači.

— Pojdi, svetla gospa! Jaz in Andjelija bova čuvala
tvoje zdravje.

— Ne ona, jaz hočem, da živim s teboj, da umrem s
teboj. Ti, Berislav postaneš naš, zapustiš Andjelijo!

— Nikdar, — krikne Berislav in kri mu šine v obraz
in oči mu zažare, — Čuj me, kraljica, nikdar!

In Berislav plane iz sobe.

* * *

Kraljica je ljubila Berislava, a Nikola Gorjanski Andjelijo.

In dokler sta plavala v največjem morju nad, se razprši
sladko sanjarjenje v hipu.

V ječi je Berislav, vrnila se je Andjelija. Jutri odda
očetovo glavo Nikoli Gorjanskemu.

Nikola Gorjanski in kraljica Marija prisluškujeta skrivaj
razgovor Berislava in Andjelije.

— Srečna sva — reče Andjelija — zakaj, prinašam
glavo palatina Nikole Gorjanskega. Jutri si moj, dragi Berislav.

— Hvala Bogu, da si prišla. Vsaki dan me je klicala
k sebi kraljica, vsaki dan mi govorila, naj se te odrečem,
zaklad moj. A jaz, ako bi te tudi ne ljubil, ne odrekel bi se
hčeri Horvatovega rodu zavoljo polumrtve, grde kraljice, ki
je dala junaka Ivaniša bana raztrgati na konjskih repovih.

Andjelija tiho zaplaka, hudo ji je bilo za ujem Ivanišem.

— Ali skozi gorke solze zasije radost . . . Berislav moj;
kraljevska beseda velja. Ti si rešen in pojdeva v Dalmacijo,
k tihemu morju. Komaj čakam dneva, da odideva od tod,
kjer gleda zversko oko kraljice Marije in ob njej sika ljuta
kača Nikola Gorjanski.

Andjelija obmolkne, a nekdo silno zaloputne z vrati.

— Kdo je to? — se streseta oba.

Kraljica Marija je besno bežala in za njo je bežal Gorjanski.

— O težka krona kraljevska — je vzdihovala Marija.

— Tvoj podanik te prezira!

In nezavestna se zruši kraljica. Na rokah jo odnese v postelj Nikola Gorjanski.

— Kraljica, glej, prezira te!

— Oprosti Nikola! Delaj kar hočeš, osvetiti se morava.

* * *

Vesela stoji drugi dan Andjelija pred Nikolom Gorjanskim.

— Izpolnila sem obljubo! Evo ti glave očetove! Vrni mi ženina, Berislava Paližno!

A Nikola Gorjanski se hladno nasmeje.

— Ti si izpolnila svoje. Hvala ti! Tudi jaz storim svoje.

In oholi boljar stopi k votlini v zidu in prinese Andjeliji na krožniku glavo zaročenca Berislava. Otrpnele oči so tožno gledale Andjelijo.

A ona krikne:

— Krvnik! Krvavo si se osvetil, maščevanje te doleti.

In objame glavo bednega ženina in plane iz kraljevega gradu. Za njo pa je oril glas Nikole Gorjanskega.

— Držal sem besedo! Glavo za glavo!

XXXIII.

O težka tuga naroda hrvatskega. Rodiš sinove plemenitnike in bistrega uma, rodiš junake in junaški je tvoj rod. Ali nisi gorko zaplakala, ker ti venejo prvi sinovi ob zarji boljših dni. Ljubezen je velika in hrabro srce, ali nesloga bratska ruši in ruši hrvatski narod dan na dan. S krvjo poji

rodno grudo, a če bi ne bilo nade, da nekoč iz te, s krvjo napojene zemlje vznikne svoboda hrvatskega naroda, bi že danes ne bilo Hrvatov.

Pri vrlem Živanu Benkoviču na Griču konča svoje življenje umen škof Pavel Horvat. Mirno zatisne oči. Življenje njegovo je bilo borba za svobodo hrvatskega naroda.

Tudi na njegovem grobu se je razgovarjal nočni čuvaj kaptolski z Gjukom, grobokopom.

Ali nista se šalila, nista pila žganjico, nego sta gledala v grob in klicala škofu Pavlu: — Slava mu!

Tudi poštenemu Živanu poplača božja pravica. Tudi njemu vzide beli dan, zakaj Stanko Prišlin izve po svoji dragi Isi za svoj rod in pokolenje.

In zloba Grge Prišlina se osveti na njem samem.

A zadnja mladika rodu Hrvatov, lepa Andjelija, najde svoje zatočišče v zadrskem samostanu. Spremil jo je tja stari križar Filip.

In ko so se zaprla za njo samostanska vrata, je bila zapečaten usoda Horvatovega rodu.

XXXIV.

Vesele dneve preživlja Stanko Prišlin pod streho svojih roditeljev. Zlobna nakana Grge Prišlina se je spremenila v božji blagoslov. Ni ubil sin svojega očeta, kakor je želel Grga, nego se je kri povrnila krvi — Benko Benković v gorko naročje matere Jele. In ko završi zopet ljuti boj med Gričem in Kaptolom, ni tega boja nikdo huje čutil, nego mladi Benković, poveljnik meščanske straže, ker ga je ta borba delila od njegove Ise. — — — — —

Davno je od tega, kar je preminil škof Ivan Čeh. V Zagrebu stoluje škof Ivan Gorjanski. Pravičen je, pa tudi strog.

In ko Gričani navale na Kaptol v besnosti, da se osvetijo nad svojimi krvnimi sovražniki, ko zažgejo hiše kanonikom, proglasi škof Ivan v cerkvi sv. Kraljev kletev na Gričane.

In na Griču se ni več pokopavalo niti poročalo. Ljudje so umirali, otroci se rodili, ali duhovnika ni bilo.

Žalosten je Grič, še žalostnejši so Gričani. Presedalo je meščanom, presedalo bogme i samemu Benku Benkoviću in njegovi zaročenki Isi.

In pokloni se Grič Kaptolu, a Gričani škofu Ivanu Gorjanskemu.

Dvigne škof kletev z Griča in prvi par, ki se je poročil, je bil Benko Benković in Isa Zlatobradičeva.

Poročal ju je bivši dijak-prosjak, Miroslav Šišaković.

* * *

A kaj je z Grgom Prišlinom?

Vrč gre tako dolgo po vodo, dokler se ne razbije. Za se je živel, za se je tudi umrl.

Nekoč, ko je najhujše besnela bitka med Gričani in Kaptolom, je padla v Grgino hišo žareča krogla.

Grga Prišlin vztrepeta. Skočil bi rad, bežal bi rad, ali otrple noge ga ne nosijo.

Zažge se hiša, zgori do tal, in s hišnim pepelom se je mešal tudi pepel zadnji ostanek zveri, Grge Prišlina.

KONEC.

Tiskala »Zadružna tiskarna« v Krškem.

